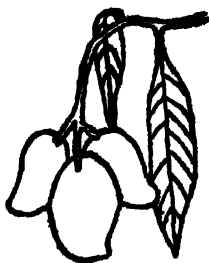

KA
JINGTIP KYLLUM

(General Knowledge including Nature Study & Hygiene)

KA KITAB KABA NYNGKONG
NA KA BYNTA KI CLASS II & III

DA
U SPARBAH LYNGDOH, M.Sc., (Tech.)

All rights reserved

1980

La pynmih da
I Kersimon Lyngdoh
Mission Compound, Shillong
Meghalaya

KA
JINGTIP KYLLUM

(General knowledge including Nature Study & Hygiene)

KA KITAB KABA NYNGKONG
(NA KA BYNTA KA CLASS II & III)

DA
U SPARBAH LYNGDOH M.SC., (Tech.)

All rights reserved

La pynmih da
I Kersimon Lyngdoh
Mission Compound, Shillong - 2
Meghalaya

***La mynjour kum ka Text Book na ka bynta ki Class II & III
ha ki Primary School ka United Khasi & Jaintia Hills
da u Addl. D. P. I. Assam, ha ka Gazette Notification
No. 34, dated the 14th March 1958 kat kum ka shithi
jong u kaba Memo. No. IT/9/57/2176-81T, dated
the 14th March 1958 bad ka shithi u
A. I. Schools, Hills No. T-3/66, dated 26th
May 1966, bad Memo. No. T-3/67/4088-89
dated Shillong, the 14th September, 1967.***

Ka jingroi jong kano kano ka jaitbynriew ka shong shikatdei eh ha ka jingtip jong ka ïa ki jingshisha ba shong tynrai jong kiei kiei kiba ngi ïohi, ïohsngew, mad, sma, ne ïakynduh manla ka sngi. Ha ki sla jong kane ka kitáb, ngi pyrshang ban batai ïa kine ki jingshisha da ki rukom pynshong nia kiba jem ba wat u khynnah ruh u lah ban sngewthuh. La donkam ban pynñaid ïa ki jingthoh tang hapoh ki púd ba la buh da ka Education Department jong ka Sorkar, kumta ba ki khynnah shongskul ki lah ban pule. Kumta, ryngkat bad ka jingpynmih jong ngi ïa kane ka kitáb ngi pynkyntang ruh ïa ka sha ka pateng ba dang seilung ka ri, kaba long ka jingkyrmen jong ka lashai. La katta ruh, ngim artatien ba wat kito kiba la ïohi shuwa ïa ka sngi ïa u bnái ruh kin shem jingmyntoi lada kin pyllaitpor khyndiat ban khyllied ïa ki sla kane ka kitáb. Ka jingmyntoi kan long kaba kham janái lada ngin ïa pynbynap lang ïa "KI JINGTIP KYLLUM" ba la kynshew ha kane ka kitáb bad kito ki jong ki láí tylli kiwei pat ki kitáb ba la kha synrap bad kane.

Kan da long ka jingmyntoi kaba khráw lada ki nonghikai kin ïalam ïa ki khynnah sha ki jingshisha jong kiei kiei kiba ïa dei bad ka Mariang ryngkat ryngkat bad kaba peitthuh, ka ban kysiew bad ktik ïa ka jingkwah tip shuh shuh ïa kiei kiei kiba don sáwdong kiba ki

ia kynduh barobor ha ka jingim jong ki. Katba lah lum ia ki jait symbái bad kiwei kiwei da ka jingiarap ki khynnah hi. Ha ki aïom aïom pynmlien ia ki ban peitthuh ia ki jingthung, ki soh ne syntiew, ki mrad ne ki sim bad kiwei kiwei kumno ki long, ki man, bad ki kharoi. Iarap ia ki ban mlien ban pyndonkam ha la ka jingim ia kiei kiei ba ki la nang bad tip bad ban ym hun tang ha ka tip.

Namar ka jingkhim ka por ha kaba ngi la háb ban pynmih ia kine ki kitáb, ngi la háb ban shon kyrkieh ia ki. Ka lah eh ban long ba ki jingduna ne jingbakla kin páw hangne hangtai; ia kine, ngi kyrpád ba ki nongpule ba sbun kin máb. Ngí pdiang sngewbha ia kino kino ki jingkynthoh ne jingai jingmut lem jong phi ki nongpule, ki ban iarap ban pynbha shuh shuh ia kane ka jingpyrshang kaba rit.

Khatduh iawai, ngi áí khublei ia kito ki paralok baroh, kiba ngim ym lah ban ñiew kyrteng lut hangne, kiba la ia don kti lem— la khyndiat ne shibún— ha ka ban pynkylla ia kane ka jingphohsniew sha ka jingshisha.

DATED CALCUTTA,
12 tarik u Nohprah 1957. }

U. Nongthoh.

KI JINGKDEW

KI LYNNONG	PAGE
1. U Kháw	1
2. U Riewhadem	3
3. U Kynphád	4
4. U Pái	6
5. U Motor	7
6. U Shana Kulai	8
7. U Tyrso	9
8. U Phan	10
9. U Piat bad u Rynsun	11
10. U Sohpieng	13
11. U Sohphán	14
12. U Siej	15
13. U Khah	16
14. Ka Snepkor	17
15. U Kwái	18
16. Ka Kait	19
17. U Phresbin	20
18. U Tynpew	21
19. U Sohkhia	22
20. U Sohmyndong bad Sohñiamtra	24
21. U Sohtrun	25
22. U Sohphoh Nongkhlaw	26
23. U Sohplom	27
24. U 'Tiew Kulab	28
25. U 'Tiew Sngi	29
26. Ki 'Tiew Dieng	30

KI LYNNONG	PAGE
27. U Jingthung ...	31
28. Ka Jingkhie lung ki Symbái ...	33
A — U Symbái Shana ...	34
B — U Symbái Motor ...	35
K — U Symbái Piat ...	37
29. Ki Jingtháw kiba don Jingim ...	ibid
30. Ka Khyndew ...	40
31. Ka Sboh ...	42
32. Ka Ot ka Kheit ...	44
33. Ki Thapbalieh ...	46
34. Ki 'Niangrusom ...	48
35. Ki Dkhiew ...	49
36. U Puit Phlang ...	52
37. U Puit Tangkuli ...	53
38. Ka Hygiene ...	54
39. Ka Jingkhuid ka Met ka Phad ...	55
40. Ka Jingkhuid ha ĩing ha Sem bad ha Skul ...	57
41. Ki Jingmlien basniew ...	58
42. Ki Jingpang ...	59
43. Ki Jingpang ba kit ka Lyer ...	60
44. Ki Jingpang ba kit ka Um ne ki ... Jingbám ...	62
45. Ki Jingpang ba paw dak shabar ...	64
46. Ki Jingpang ba kit u Mait ne u Mrad ...	66
47. Kiwei pat ki jingpang.	68
48. Ka Um Dih ...	69
49. Ki Jinekila Met ...	70

1. —U KHAW

Īa ka ja ba ngi bām man ka sngi ngi shet da u kháw. Īa u kháw pat ngi ĩoh na u kba.

U kba u long u jingthung uba mih ha ki lyngkha jong ngi. Ynda u la san bha u jrong kumba shi prúh shiteng ne.

Lah ban bet kba ha ki ár rukom — ha pynthor bad ha lúm. U kba pynthor u donkam shibún ka um ba un san un khie. U kba lúm pat u la biang hi tang na u slap ba u ĩoh.

U jyntang kba u long uba jem bad ba long thliew shapoh. Dei tang ki mat kiba dap doh. Ki sla jong u pat ki long kiba phot. Lada phi ring kynsan ĩa ki, ki lah ban ot ĩa ka kti.

Ynda u kba ha ki lyngkha u la ih, ki briew ki ot ĩa u. Ki lum thup ĩa u bad ki sa shoh. Kaba shoh ka pyniakhlad ĩa u kba na u jyntang. Nangta pat ki sa pynkhuid ĩa u da kaba pynhér ĩa ki ĩuit bad ki kba kiba sep.

Īa u kba mynta ki kit sha ĩing. Ki thád ĩa u ba un rkhiang shuwa ba yn thep ĩa u ha ki thiar. Nangta pat ki sa thád ĩa u ha ka sngi ba un shroiñ. Hadien kata ki sa dung ĩa u ha u thlong da u synrei. Kaba dung ĩa u kba ka

pyniakhlád iá u kháw na u skop. Ynda la peh, u skop u hér noh bad sah sa tang u kháw. Iá une u skop ba her noh ki khot u stait.

U kháw mynta u long uba bit ba ngin shet ja. U don ár tylli ki rong, uba sáw bad uba lieh. Uba ngi ioh na ri lúm jong ngi u long búnsien uba lam byrsáw. Ka dáw ka long namar ba iá kine ki ár jait la thung khleh ha lyngkha. U kháw uba na ri dkhar pat u long búnsien uba lieh.

Ban mih kba ngi thung hi da u kba. Uwei u symbái kba u lah ban pynmih uwei u jyntang kba. Uwei u jyntang pat u don bún rynjup ki symboh kba. Kumta na iwei i symbái kba ngi ioh shibún ki symboh kba.

Jingkylli :—

1. *Ngí shet ja daei?*
2. *Iá u kháw pat ngi ioh naei?*
3. *Katno u kba u lah ban jrong ynda u la san bha?*
4. *Lah ban het kba ha ki katno rukom? Kiei kita?*
5. *U jyntang kba u long uba kumno? Ki sla pat ki long kiba kumno?*
6. *Kumno ngi pyniakhlád iá u kba na u jyntang? Iá u kháw na u skop?*

2—U RIEWHADEM

U riewhadem u long u jingthung uba ngi lah ban thung ha kpér. U san haduh kumba 4 pruh ne ha ka jingjrong.

Ha ki jaka ri lúm kiba jrong ki ju thung ia u shajan bakut ka pyrem. U mih pat ha ka por lyiur. Ha ki jaka kiba them kum ha ri Bhoi ne ri Thor lah ban thung haduh 2 ne 3 sien shi snem ha ki por kiba iaphér. Ki sla jong u ki long kiba jrong bad kiba beit. Namar ba ki long kiba stang bad jrong kim khlaif ban ieng beit; kumta ki noh sha tbian.

U dieng riewhadem u don ki mat. Ki sla ki mih ha kine ki mat. U riewhadem pat u mih na khap kine ki mat bad ki sla. Uwei uwei u dieng u lah ban pynmih uwei ne ár tylli ki tyllong kiba don ki symboh riewhadem kiba shong ryntih. Ia u tyllong la sop da ki sla bún syrtap kiba ki khot ka skop. Na khmut kane ka sop ju sei barobor ki 'ñiuh riewhadem.

Ia u sla riewhadem ki ju ái bám masi. Ia u jyntang ruh haba um pat iaw ki ái bám masi ne kulái.

Ki briew ki bá m bha ïa u riewhadem. Ynda la tylliát ni bha ïa u lah ban shna kpu. Don kiba bá m ja da u.

Jingkylly:—

1. *Haduh kumba katno pruh u riewhadem u lah ban san?*

2. *Ha ka por aiu ki ju thung ïa u? U mih pat ha ka por aiu? Ki sla jong u ki long kiba kunno? Nangno ki sla ki mih? U riewhadem pat u mih naei?*

3. *Ngí leh aiu ïa u sla riewhadem? ïa u riewhadem pat?*

3. -U KYNPHAD

Kiba kham bún na ki jaiñ ba ngi phong la thaiñ na u kynphád. Une u jingthung u mih bha ha ri Egypt, India bad kiwei ki ri kiba syaid. Ha ri India u mih bha eh ha Deccan bad Punjab.

U kynphád u donkam ïa ka khyndew kaba long dewmet bad ka jaka kaba shit. U kynphád u don bún jait — uba jrong, uba lyngkot, uba khaiñ bad uba ni.

Ynda u kynphád u la san bad dei por, ki syntiew stem ba sáw napdeng ki mih. Suki suki kine ki syntiew ki ïapstai bad há b noh. Kiba

sah ha tdong jong ki ki long sa tang u soh. Hadien katto katne taiew kine ki soh ki heh kat ki pylleng syiar ne han. Ynda kine ki soh ki la ih bha, ki pait. Kane ka jingpait ka pynmih ia u kynphád shabar, ha uba don ryngkat bad u ki symbái.

Ki nongtrei ki lum ia u kynphád na ki lyngkha. Nangta ki leit lam sha ki kor kiba pyniakhlád ia u na ki symbái.

Ia u kynphád ba la pynkhuid kumne lah ban thir ksai. Ia kane ka kam lah ban trei da ki kor kiba heh. Ha ri India jong ngi pat dang bún kiba thir ksai da ka kor kti kaba ki khot ka Charkha.

Na une u ksai ba la thir ki sa thaiñ ia ki jaiñ ba ngi phong.

Jingkylli :—

1. *Naei la thaiñ ia kiba bún na ki jaiñ ba ngi phong?*

2. *Ha kino ki ri u kynphad u mih bha? Ha ri India u mih bha eh hangno?*

3. *U kynphad u donkam ka khyndew bad ka jaka kaba kumno? U don katno jait? Kiei kita?*

4. *Ki syntiew kynphad ki long kiba kumno? Ki soh pat ki heh katno? Ynda u soh u la ih u lei? Don aiu hapoh u soh?*

5. *Kumno ki pynkhlad ia u kynphad na u symbai?*

6. *Ia u kynphad ba la pynkhdad ki leh aiu?*

4. -U PAI

U pái u long u jingthung jong ki jaka shit bad jaka sboh bha. Ha ri India u kham mih bha ch shaphang Bihar bad Uttar Pradesh.

U pái u mih ha ka rukom u dieng pyllun uba tylli bad uba beit. U jrong hapteng 4 haduh 8 pruh. U don ki mat ha man la ka shi khup bad shi tda ei-ei. Ki sla jong u ki long kiba lynshir syrien ia ki sla riewhadem. Ki sla pái kim mih ha baroh kawei ka met u dieng pái. Ki mih kham bún shajan kliar.

Ngi bang ban kjup pái. Kato kaba ngi kjup dei ka met jong u. U pái um don soh ba ngi lah ban bám.

Ha kliar u dieng pái ju mih ki syntiew kiba kum ki jong u khah uba ngi ju pyndonkam ha kaba kér kpér. Khnang ban shna shini ki ot ia u pái shuwa ba un phuh syntiew. Dei ha kane ka por ba ka um jong u ka thiáng eh

Ka um pái ka long kaba thiáng. Na kane ka um ngi lah ban shna mithai ne shini. Ha ki jaka tháw shini, la tylliat ia u pái da ki kor. Kane ka pynmih lut ia ka um thiáng ba u don. Lada ngi shet ia kane ka um thiáng halor ding kumba katto katne kynta ngi ioh ia ka mithai.

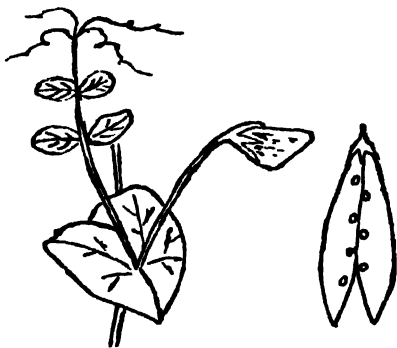
Hadien ba la pynñaid lyngba bún ki kor pateng-la-pateng ngi sa ioh ña ka shini.

Jingkylli :— U pai u long bha ha ki jaka kiba kumno? Ha India u mih bha ha kito ki jaka?

[Ki nonghikai kin tháw la ki jong ki jingkylli kumba la pyni nuksa ha ki lynnong ba shuwa ña kane ka lynnong bad ña ki lynnong kiba búd.]

5.— U MOTOR

U motor u long u jingthung uba mih búnsien ha ka por khriat. Hynrei don ki jaka ha kiba lah ban thung ña u lajan baroh shi snem lynter lait tang ha ka por ba jui eh u slap. La rep ña u na ka bynta ki shyieng ban bām. Hynrei don ki jait ba ngi lah ban bām wat ña ki skop ruh.

U jyntang motor u long uba jyrngam; u long ruh uba jem. Donkam namarkata, ban da sieh dieng ba un ioh púr bad san beit.

Na ki tynrai sla motor ki ju mih ár tylli ki tnat. Kawei kaba puh syntiew kaba ái soh bad

kawei pat kaba long kum ka tnat kaba kut ha ki tnáv. Kine ki tnáv ki wád ãa ki kynja dieng ba kin ïoh snoh ban púr. Dei ka jingsnoh jong kine ki tnáv ha ki dieng kaba ãarap ãa u jyntang motor ban san beit.

Ki syntiew motor ki ãa syriem dur ãa ki thapbalieh. Ki long kumjuh kum u syntiew u shana kulái.

U soh motor u long uba jyrngam bad u jrong kumba shi khup cieí. U lah ban long uba pyllon ne lyngknap kat kum la ka jait. ãa ki shyiéng la sop da ka snep kaba lah ban pynpait da ka kti. Kane ka sop ka long ár liang. Ynda haba la pynpait, kawei kawei ka liang ka syriem ãa ka dur ka lieng. Ha ka por ba dang lung, ka rong jong ki shyiéng ka jyrngam; ka kylla lich ynda ki la ãaw. Kine ki dei ruh ki symbái ba ngi lah ban buh ban thung ha kawei pat ka aïom.

6.—U SHANA KULAI

ãa u shana ki thung ha ka por tlang. Bún ki briew ki thung ãa u ha ki lyngkha kba hadien ba la ot ãa u kba. U ãa dei shi kur bad u motor.

Ka met u diéng shana ka long kaba jrong bad jem. Namar ka jingkhia jong ki sla bad ki soh um lah ban ãeng beit lynda ái dieng. Haba thung ãa u ha ki lyngkha kba bún ba u shu púr ha madan.

Ka jingthung ia u shana ha ki lyngkha kba ka iarap ban pynsboh ia ka khyndew ha kaba la thung ia u. Sngewphylla, mo ! Hynrei ka long kaba shisha Ki thied jong u dieng shana ki long kiba la thaw phylla. Kine ki thied ki lah ban kjit ia ka *Nitrogen* kaba don ha ka haw haw suiñ bneng jong ngi. Hapoh jong ki, ki pynkylla ia kane ka *Nitrogen* sha ka kynja mluh ba donkam ia ki jingthung. Ki ai ia kine ki mluh sha ka khyndew. Dei namarkata ka daw ha u kew ne u kba ba ngi thung hadien ba la rat ia u shana, u mih bad u san bha.

7—U TYRSO

U tyrso u long u jingthung uba ngi lah ban thung ha ki kper ki phrah jong ngi. Na u mih ki sla kiba jyngam bad kiba iar ba ngi bam.

Baroh ngi la iohi ia i symbai tyrso. Katno long iba rit bad iba long. Pynban na i, mih u dieng tyrso uba heh.

U dieng tyrso u lah ban jrong haduh kumba ar ne lai pruh na khyndew ynda u phuh syntiew. Ki sla tyrso baroh ki shong ha kata ka rukom ba ka um slap kaba hab ha ki, ka tuid sha u tynrai. Ki syntiew tyrso ki long kiba stem itynnat bha. Na kine ki syntiew sa mih ki symbai kiba rit.

Lehse ngi lah ban pyrkhath ba ngin thung tyrso tang na ka bynta u sla jong u ba ngin báam. Hynrei kiba bún hi ki thung ïa u na ka bynta u symbái. Balei? Buh katto katne ki symbái tyrso hapteng ár tylli ki kotsada Kyrjaw ïa ki. Aïu phi ïohi? Phin ïohi ba don dak umphniang ha kita ki kotsada. Dei na ka bynta kane ka umphniang ba ïoh na u symbái tyrso ba bún ki briew ki thung tyrso. Ynda la tylliath lang shibún ki symbái da ki kor ngi ïoh shibún ka umphniang. ïa kane ka umphning ki khot ka umphniang báam ba ngi pyndonkam ha ka shet ka tiaw.

8—U PHAN

Ka shnong trai jong u phan ka long ka South America. La wallam nyngkong eh ïa u sha kane ka ri jong ngi da u David Scott, uba ki Khasi ki sin u Iskat Sahep, ha ka snem 1830. Ju thung ïa u ha ki kpér bad ki jaka lúm da kaba thang bun. Ha kpér ka rukom thung ïa u ka long syriem ïa kiwei kiwei ki jingthung, bad dei ban da ái sboh. Ha ka bun pat ki nongrep ki buh shuwa da ki kynton kiba da ki tnat dieng khleh lang bad ki sla, phlang ne ñuit. Halor jong ki pat ki tap sa da u stong uba la puh stang shuwa bún taïew ban rkhiang. Nangta ki sa ái ding. Ka shim por bún sngi ba kan ing. Haba thang kumne wat ka khyndew ruh ka ing. U dpei uba ïoh nangne u long ka sboh kaba bha shibún ïa u phan.

U phan ba ngi bām u mih shapoh khyndew. Tang u dieng bad ki sla ki mih shalor khyndew. U phan um dei satia u thied. U dei ka bynta jong u dieng uba mih shapoh khyndew. Lada ngin peit bniah ia u phan ngin iohi ba don ki khmat ha u. Kine ki khmat ha ka jing-shisha ki dei ki shylluit. Kim shym pher na ki shylluit jong kiwei pat ki dieng, na kiba mih ki sla ne ki syntiew.

Haba ki thung phan, ki thung tang da ki phan ba don khmat. Lada ot noh bad thung tang da ki khmat ruh, u phan u lah hi ban mih.

U phan u don ka snep kaba stang. Lada yn siah noh ia ka bad ieh ia u phan shi por un kylla saw bthuh. Kane ka long namar ba ka um na u phan ka hér noh. Kumta ka snep phan ka iarap ban bat ia ka um hapoh u phan. Na kane ka dāw ngi lah ban buh ia u phan kham slem lada ka snep ka sah.

9. --U PIAT BAD U RYNSUN

U piat u long uwei pat u jait jingthung uba mih shapoh khyndew. Une ruh, kum u phan, um dei satia u thied. U dei u metbah hi.

Ngi lah ban òh ìa ki thied ha trai u piat. U piat u long uba dap da ka um. La pynlong ìa u da ki syrtap doh kiba kdup iwei halor iwei pat. Ki syrtap kiba kham shapoh ki heh: kiba shabar pat ki lam sáw.

Ka snep piat ka long kaba stang bha. La katta ruh ka ìarap ban bat bha ìa ka um hapoh u piat. Dei na ka bynta kane kajuh ka dáw ba ki jingthung kiba bún um kum — u phan, u piat, u syng — ki rieh hapoh khyndew.

U jyntang piat uba mih shalor khyndew u long uba pyllon. Um long uba dapdoh hynrei u long thlew hapdeng. U kliar jong u u long kum i tupia ne tnúm bad une u dei u syntiew.

U piat heh um da sat eh kat u piat rit bad bún ki shet jhur ìa u.

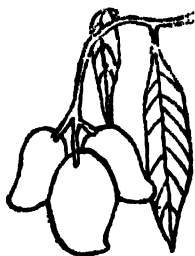
U rynsun ruh u mih ha kajuh ka rukom kum u piat hi. Hynrei ha ka jaka ki syrtap doh jong u piat, ha u rynsun pat ki mih da ki symboh. Uwei uwei u symboh u don la ka jong ka snep lieh kaba stang. Kine ki symboh ki ìa kdup uwei ìa uwei bad pynlong uwei u rynsun.

U sla rynsun ruh u phér na u sla piat. U sla rynsun u long uba lyngsnap bad jrong lyshir.

10.—U SOHPIENG

U dieng sohpieng u mih lajan ha baroh ki jaka shit ka ti India. U jong diengbah bad na u mir ki soh ba ngi bang ban bâm.

Īa ka metbah une u diengsoh la kdup da ka snep dieng kaba lam bthuh ūong. Ka kam jong ka ka long ban ĩa da ĩa u dieng na ka jingkjit ĩa ka um da ka lyer bad ka sngi.

Ki thied u dieng sohpieng ki ngam jyliew bad ki long kiba khlaiñ. Kine ki thied ki suh ruh sâwdong hapoh khyndew ban wád jingbam. Ka jingkhlañ bad jingpyiar kine ki thied ka ĩarap ban pynskhem ĩa ka met bah u dieng ha khyndew. Kumta ka ʼeriong ruh kam lah ban pynkylloñ a kaba jem.

Ki sla une u dieng ki long kiba jrong bad hym da heh eh. Haba ki dang lung ka rong jong ki ka ĩasyriem ĩa ka rong rnoog. Hadien ki sa kylla jyrngam. Ki sla u dieng sohpieng ki pynshong jalade ha kata ka rukom ha baroh ki ūoh ĩa ka jingshai ka sngi. Ki sla jong kiba bún ki dieng sohpieng ki jwat kum ka snieh mrad. Nalor kata ki jlih bad phyrnai Kane ka ĩada ĩa ka jingher noh ka um na ki ha ka rukom ka jynhaw. Dei namar kane ka daw ba ki sla u dieng sohpieng ki sah jyrngam baroh shi snem lynter.

Ki syntiew u dieng sohpieng ki long kiba rit. Ki pynmih ka kynja um kaba thieng kaba ki khñiang ki bâm bha.

U sohpieng u don bún rukom ki dur— kiba shaltuiñ, pyllon bad lam lyngsnep. Ka snep jong u ka long kaba jwat. Hapoh jong u don ka, dohmet kaba jem. Hapdeng eh don u shyieng uba long u symbái. U sohpieng, haba u dang im, u long uba jyrngam bad jew. Ynda u la ih, ka dohmet ka stem bad ka thiáng.

11.—U SOHPHAN

Ngi ki khynnah rit ngi shait sngewtynnat ban leit riam sim haba rang ka bneng. Hato daei kein ngi riam ba i sim in ym lait hér shuh? Da ka thit, mo!

Hynrei phi tip naci ngi ioh ia ka thit? Ia ka thit ngi ioh na u sohphán.

Ka snep jong u ka long kaba sohkhruh bad thar. Hapoh u sohphán don shibún ki symboh. Dei ia kine ki symboh ba ngi bán. Ki symboh ki shong hapdeng ki shreng. Ki shyieng ki don hapoh ki symboh. Hapdeng jong u sohphán don u dohnud uba tylli bad jrong. Ngi ioh shibún ka um kaba lieh na une u dohnud. Kane ka um ka long kaba dambit bad ngi khot ia ka, ka thit.

Une u sohphán u long u soh uba heh tam na ki soh ba ngi lah ban bán. La ju don u sohphán uba heh bad khia haduh kumba shi mon shiteng.

Ka snep dieng jong u dieng sohphán ka long kaba stang. Ki syntiew bad ki soh jong une u dieng kim ju' mih satia ha ki tnat dieng, kumba iamih lem kiwei kiwei ki para dieng; ki mih na ka metbah hi. Tang ki sla te ki mih ha ki tnat dieng.

U sohphan u mih ha ki jaka kiba kham shit. U long u jingthung uba na kajuh ka iing bad u dieng jri ne dieng sohlyngdkhur.

Ka rong jong u dieng haba dang shu lah ot ka long lam stem. Ka kylla byriong pat hadien. Lah ban shna ki shuki, ki miej bad kiwei kiwei da u dieng sohphán.

12.—U SIEJ

Lahse phin sngewphylla ban tip ba u siej u long uwei na ki jait phlang. Phin sngewphylla shuh shuh ban tip ba u siej bad u kba ki dang iadei kur.

U siej barobor u mih kynhún kynhún. Um ju mih marwei marwei. Kane ka long ba don u metbah uba heh shapoh khyndew. Uta u metbah um dei u thied. U siej uba mih hapdeng ch jong ka lymbung u ieng beit jwaiñ Kiba sharúd sharúd pat ki dem bad noh. Ha ki jaka ba long shyiap, u siej u lah ban jrong tang kumba 6 prúh ne. Ha ki jaka ba kham long dewmet pat u kot wat haduh 65 prúh ruh.

U siej u don ha u ki mat. Na ki mat kiba kham shaneng ki mih ki tnat bad ki sla siej. Ki

siej lung ki san stet shikatdei eh. Ha Java la shem ba kine ki siej lung ki lah ban san haduh shi pruh shiteng ha ka shi sngi.

Ngim ju kham iohi koit ia ki syntiew u siej namar kim ju kham phuh thala. U siej u phuh syntiew tang shishien ha ka 30 --- 40 snem. Haba u la phuh syntiew u iap noh artat.

U siej u long uba iaid kam shibun ch. Lah ban thaw iing thaw sem da u Lah ban ker kper ker phrah. Lah ruh ban shna bun ki tiar ki tar na u. Ia ka kotsada ruh lah ban ioh na u. Don ruh kiba bam ia ki siej lung kiba dang suh mih.

Don kiwei pat ki jait kiba ia dei kur bad u siej kum u skong, u shken, u tyra, u spar, u sylli, u namlang bad u siej Naga kiba mih ha ki lum jong ngi. Kine ruh ki don la ki jong ki jingdonkam.

13.—U KHAH

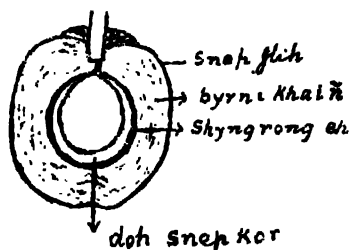
U khah ruh u dei uwei pat u kynja phlang. Ki thied jong u ki long kiba suhsat bha. U sngewtynnat ban ieng ha ki um ba jyndong; hynrei u long bha ruh ha ki jaka kiba rkhiang. Ju pyndonkam ia u baba thung harud kper ban ker.

Ka long kaba sngctynnat ban iohsngew ia ka jingbeh ka lyer halor u khah. Ka pynmih ka jingsawa kaba sngewtynnat. Lada ngin peit bniah ngi iohi ba u khah u dem ha ka lynti jong ka lyer. Um ju kham kheifi satia, namar u long uba jem.

14. KA SNEPKOR

U dieng snepkor u mih tang ha ki jaka kiba shit sharúd duriaw. U lah ban jrong hapdeng 25 prúh bad 50 prúh. U long u dieng uba kham phylla na kiwei kiwei pat ki jait dieng. U mih bad ieng beít. Teng teng eh u don ki tnat. Haba la kut ka jingsan jong u um ju heh shuh ka met.

Ki sla jong u ki mih tang ha kliar eh jong u dieng. Ki long kiba heh hynrei kiba pait lytir lytir. Namar ba ki dieng snepkor ki mih ha ki jaka jur lyer kane ka jinglong lytir jong ki sla ka iárap

ban pynpra ía ka lyer kaba beh pyrshah ía ki. Lynda kumta kan jin da la jynrat ía u dieng baroh uwei. Ki don hapdeng 13 bad 24 ki sla ha kliar. Man la u bnai uwei u sla u íap noh bad wan mih da uwei pat. Kumta ka jingbún iong ki kam ju kylla.

Ía u soh jong unc u dieng la khot ka snepkor. La sop ía ka da ki ár tylli ki syrtap. Ka syrtap kaba nyngkong ka jlih shabár bad napoh pat ka long kum ka byrni khaiñ. Kaba ár pat ka long ka shyngrong kaba eh. Na kane ngi ju shna tangduma bad maloi tong um. Ha ka shyngrong ngi lah ban íohi láí tylli ki khmat.

Na kine ki khmat don tang kawei ka khmat na kaba lah ban mih u shylluit dieng snepkor. Hapoh eh don ka doh snepkor ba ngi bang ban bám bad ka um dud ba thiang.

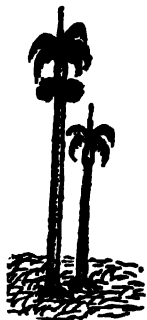
U dieng snepkor u ái shibún ki jingmyntoi ãa u briew. Ngí ïoh ki dieng tháw ïing kiba khlaíñ na u. Da ki sla jong u lah ban sop ïing ne tháw synsár. Na ka doh snepkor pat ngí ïoh ãa ka umphniang. Ka sop ba khaíñ jong u ka pynmih ki tyllái snepkor. Kunita lajan iwei-pa-iwei i bynta jong u diengsnepkor i long iba ãaid kam.

15.—U KWAI

U dieng kwái u ãa syriem ch ãa u dieng snepkor namar u ãa dei shi kur shi jait. Tang ba u dieng kwái u long uba rit tam na kane ka jait U ïeng beít bad i'ynnát bha. U mih bha ha ki thaiñ kiba syaid kum ha ri War.

Ki sla u dieng kwái ruh ki mih khah bad ki pait kum ki sla u dieng snepkor; ki noh arsut sha khyndew.

U soh une u dieng u dei u kwái. U don ka snep kaba ngí khot u snep kwái. Hapoh u snep pat don u doh kwái. ãa une u kwái ngí bám lang bad u tym pew bad ka shun.

U 'wái skop u long tang u 'wái im ba la pdem ha ki khra, ki shyngoid ne ki pukri, hadien

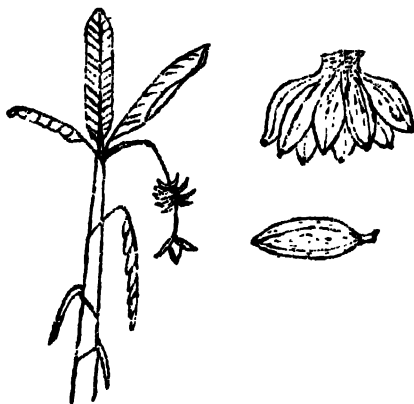
ba la lād ĩa u na ki tnat kwái. U 'wái skop un ym thoh ĩong lada lah ban pdem ĩa u ha ki um kiba tuid suki jai.

Īa u kwái ki sara na ki kwái kiba la jied kynsái bad ba la ih bha khnang ban ĩoh ĩa u soh uba bha. Hadien pat ki sa rat ban thung ĩa u ha ki bri. Hadien 10 ne 12 snem ngi lah ban khmih lynti ban ĩoh u soh nyngkong.

16.—KA KAIT

Ka kait ka mih bha ha ki jaka kiba syaid. Ka lah ban jrong haduh 14 prúh teng teng. Ka met bah ka dieng kait ka long, ha ka jingshisha tang ki sla rben kiba shong syrtap bad kli skhem bha kawei halor kawei pat.

Ki sla kait ki long kiba jyrngam bad kiba heh. Ki ĩar haduh kumba 4 ne 6 prúh ka lyntei bad shi prúh shiteng ne ka kynĭan. Haba ki dang sdang shylluit ki kli ĩa lade kum ka shylliah. Lada ngin peit bniah ĩa ka 'lakait ngin ĩohi ba don u búdlúm napdeng ka sla. Namar ba ka sla ka long kaba heh, ka bor jong ka lyer kaba

shoh ha ka, ka jur. Lada jur than ka lyer, ka sla ka kád noh. Kane ka pynduh ãa ka bor ka lyer, bad kumta kan ym pynkhyllern ãa ka dieng kait

Ki syntiew kait ki mih barobor hapoh ka pashor. Ki lah ban mih haduh 7 ne 8 kyrdan. Ha kawei kawei ka kyrdan pat don ár line ki syntiew — 10 haduh 16 tylli ne. La pynñakhlad ãa kawei ka kyrdan na kawei pat da ka dop kait kaba sáv jngem. Haba dang rit, kane ka pashor ka kdup bha shok. Hynrei suki suki ka nang ãar.

Ka kait ka dei tang u soh uba mih na kine ki syntiew. Ha ka shi tangwái ka kait lah ban don kumba 7 ne 8 nat ka kait. Shi nat ka kait pat lah ban don 10, 15 ne 21 tylli ki kait kat kum ki jait kait.

Ka kait ka ãaid kam bla. Don kiba bám ãa ka kum ka ja. Don kawei pat ka jait kaba áí ãa ki khúnlung. Don pat kiba sop ãing da ka sla kait. Hapdeng jong ka metbah ka don ka bynta ba ki shet jyntah. ãa kane la khot ka khoit — kait.

17.—U PHRESBIN

U phresbin — ne u toh ba ong ki Pnar — u long u jhur. U long u jhur uba ngi lah ban thung ha ki kpér ki phrah jong ngi. Ngì thung ãa u shuwa ban sdang ka lyiur. Hadien kumba ar bnái ne ngi lah ban ãoh kheit soh.

U phresbin u don ka met kaba jem. Um lah. namarkata, ban khie beit hi da lade. Donkam ban da ái kti ía u da ki dieng thynráam ba un púr. Don pat u jait uba shu íeng hi. Um donkam dieng pynpúr.

Ki sla u phresbin ki ju mih barohor láí tylli shi jaka. Ki syntiew jong u pat ki long syriem ía ka dur jong ki thapbalieh rit. Nyngkong eh mih shuwa ki shylluit jyrngam kiba rit kiba syriem dur ía u shyieng phresbin hi. Na kine phuh ki syntiew lich. Hadien katto katne sngi. ki syntiew ki iap jyllop noh: sah mynta sa tang ki tdong syntiew. Ki la san suki suki ban long soh phresbin kiba jreng lytir kumba 6 inshi ne.

Ynda u phresbin u la íaw u eh. Ki symboh kiba don hapoh ki kylla symbái noh.

18.—U TYMPEW

U dieng tympew u mih ba ka rukom u jyrmi. Ki sla ki long kiba heh íar. Dei ía kine ki sla ba ngi pyndonkam ha kaba ngi báam lang bad u kwái bad ka shun.

U tymphew, namar ba u long uba jem met u shu snoh ha kiwei pat ki dieng. Don kiba da tháw pynsán khnang ba un ioh pur.

İa u tymphew ju thung da u jyntang jong u hi. Lada ái um ĩa u, u kham mih kloi. La shem ba kumba láı snem ne hadien ba la thung ĩa u, ba ngi la lah ban khmih lynti ban ioh kheit sla tymphew.

Ngi lah ban kheit sla tymphew lajan baroh shi snem lynter. Hynrei ngi kham ioh kheit búnsien ha ka por lyiur ban ĩa ha ka por tlang, namar u kham khie kloi ha ka por slap. Ha ka por ba ryngkhiang don kiba da ái um ĩa ki tynrai. Kabz ái um kumne ka jingioh kheit ka kham bún wat myntlang ruh.

Ka bri tymphew ka donkam ka jingkhuid nadong shadong. Shuwa ban rung sha bri dei ban da sum da sleh bad pynkhuid ĩa lade khnang ban ĩada na u tram. U tram u dei ka jingpang tymphew. Shisien ba ka jingpang ka la rung hapoh ka bri, ka lah ban pynsniew ĩa u tymphew baroh shi bri.

19.—U SOHKHIA

U sohkchia u long u soh ba ngi baroh ngi sngewtynnatt ban bámm, khamtam ha ka por shit. Hynrei phi la ju peit thuh mo kumno u sohkchia u mih ?

U jyntang sohkha u long ha ka rukom u jyrmi heh. Na une u jyntang pat mih ki sla kiba ia syriem dur kum u dohnud. Namar ba udieng sohkha u long uba rit bad bún um bad long thliw kum u noi, um lah satia ban ieng heit. U shu pár ia lade ha ka khyndew lane snoh ha ki dieng ne ryngsan ba la tháw khnang. U dieng sohkha u pynsnoh ia lade kumne da ki tnáw kiba mih najan ki trai jong ki sla.

Ia u jyntang bad ia ki sla sohkha la tap da ki kynja shñiuh kiba rit bad thar. Kane ka long ka jinglada jong u ia lade na ka jingwan báw ki mrad.

U sohkha u long uba shaltuiñ ha ka dur. U don ka snep kaba jyrngam bad stang na jrong. Ynda u la ih, u stem. Hapoh pat don ka dohmet kaba ngi bang ban báw. Hapdeng eh don ki shyieng kiba ngi lah ban thung ha kawei pat ka aiom.

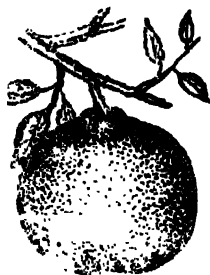
U patháw ruh u long shi kur bad u sohkha. Ki sla jong u ki long kum ki jong u sohkha, hynrei ki kham heh. U patháw pat u don bún ki dur. Don kiba ia syriem ia ka dur u sohñiamtra, tang ba u heh bún shah. Don pat kiba shaltuiñ.

20.—U SOHMYNDONG BAD SOHÑIAMTRA

U sohmyndong bad sohñiamtra ki wan na kajuh ka jait. Ki dieng bad ki sla jong ki ki ia syriem shibún. Kaba kham phér ha pdeng jong ki dei ha ki soh.

Ki dieng sohmyndong ne sohñiamtra ki kham long bha ha ki jaka kiba syaid. Ha ri Khasi jong ngi u sohñiamtra uba heh eh u mih ha ki thain ri War. Ha Bhoi ruh u long, tang ba um lah ban ia kot ia ka rong ne jingbang kat u soh ri Wár. U sohmyndong ruh u mih ha kine ki thain bad u lah ruh ban mih ha ki jaka kiba kham khriat kum halor ki lúm jong ngi.

U sohñiamtra u stem shynrai bha haba u la ih. U long uba pyllyn ha ka dur. Ka jaka ha kaba u ia soh bad u tnat dieng ka at phylloit. Sha kawei pat ka liang jong u ka them khyndiat. Hapoh ka snep jong u don ki symboh ba ngi lah ban bâm. Ki ju don kumba 10 symboh ne ha uwei uwei u soh. Uwei uwei u symboh pat u don kumba 3 ne 4 tyili ki shyieng symbai.

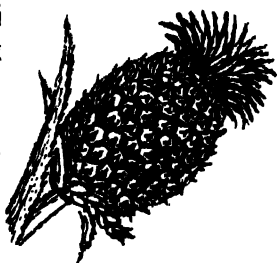
U SOHÑIAMTRA

U sohmyndong pat u kham stem hlád ynda u la ih. Ka dur jong u ka kham pyllun ban ia u sohñiamtra, syriem kum ka ball. Une ruh u don ki symboh bad ki shyieng kum u sohñiamtra hi.

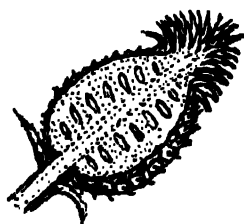
U sohñiamtra u thiang ha ka jingmád, u ohmyndong pat u jew

21. — U SOHTRUN

U sohtrun um long satia tang uwei u soh. Ha ka jingshisha u dei bún tylli ki soh kiba ia mih bad ia soh lang ha k.wei ka jaka kum uwei. Ngi lah ban sngewthuh ia kone lada ngin peit ia u sohtrun hi. Ngi tohi ba ha u, don shibún eh ki khmat. Uwei-pa-uwei u khmat u dei u khlich jong uwei-pa-uwei u sohtrun rit.

Nalor kata haba ngi ot ia u sohtrun, ngi shem ba hapdeng eh don u kynja dieng uba eh ba ngim ju khana bām Uto, ha ka jingshisha, dei u metbah. La tap lang ia u da ka jing-ñamih khah eh jong ki sohtrun rit. Namar kane ka dāw u sohtrun u i kumba u shu mih beit halor khyndew khlem dieng bah.

Ka dur ki sla u sohtrun ka long kum ka waitlam. Ki eh, ki nep bad ki thar lada dei u jañ uba don shiah. Kiba kum kine ki sla, ki ñada ia u soh na ka jingpynjutor ki mrád khjāw.

Ha khlich jong u sohtrun don ki sla kiba kham rit kiba mih khah. Kine ki mih kum ka

kliar na u diengbah ba la sop da ka met sohtrun. Lada thung ia kine ki kliar ngi ioh sohtrun na ki.

22.—U SOHPHOH NONGKHLAW

İa u sohphoh Nongkhlaw la wan rah nyngkong eh sha ri Khasi da u Iskat Sahep uba wan rah ia u phán ruh. La khot kyrteng ia une u soh kumne namar la thung nyngkong eh ia u ha Nongkhlaw ka jaka ha kaba une u Sahep u la shong.

Une u soh u don ka snep kaba jyrngam. Ha ka snep jong u ki don dak shat bthuh. Ynda u la ih, ka rong ka kylla stem. Ka met doh jong u ka long kaba lieh bad kaba bún um. U long u soh ba ngi bang ban bám.

Lada phiah pyngkiang ia u mar shilliang, ngin iohi ba u don lái haduh san tylli ki kynja kamra ha u dohnúd jong u ha kiba don ki shyieng. Haba u dang lung kine ki shyieng ki lieh. Ynda u la ih ki kylla iöng.

U dieng sohphoh u long u diengbah. U don ki sla kiba jyrngam phyrnáí. Kine ki sla ki shait háp ha ka por tlang. Ha kata ka por ym don sla ei ei ruh halor dieng bad u dieng u i kumba u la iáp; hynrei tang shu khmat pyrem, ynda la sdang syaid, ki syntiew bad ki sla ki sdang biang ban mih. Ju thung ia une u dieng búnsien da u tnat.

23.--U SOHPLOM

Phin sngewphylla ban tip ba u sohplom—
kumjuh ruh u sohphoh — u dang ïa dei kur bad
u syntiew kuláb. Phi lah ban ïohi ba ki syntiew
jong kine ki jingthung ki ïa syriem ha ki katto
katne ki bynta.

U dieng sohplom u kham rit khyndiat ïa u
d ieng sohphoh. Ki sla dieng sohplom ki kham
rit ïa ki jong u dieng sohphoh.

U sohplom u puh syntiew ha ka por pyrem
ne por lyer bad u soh pat ha ka por lyiur. U
kham ih kloï ban ïa u sohphoh.

Don bún jait ki sohplom bad ki don la ki
kyrteng kyrteng. Don kiba stem doh shapoh,
don pat ruh kiba sáw. Ka snep u sohplom ka
jlih bha. La ngi lah ban ïohi ïa ki dak shat
bthuh syriem kum ha ka snep sohphoh, hynrei
ki shu long tang ki dak, kim da at khloit khloit
kum ha u sohphoh.

U sohplom u don tang uwei u shyieng katba
u sohphoh pat u don shibún. Ju pynroi ïa u da
kaba krap, da ki tnat jong ki jait kiba bha ha
ki tynrai kiba shu long thala.

*Jubab :—U sohplom u ïa dei kur badno? U puh syntiew ha
ka por aiu? Kiei kt jait sohplom? Kumno ki pynroi ïa u?*

24. —U 'TIEW KULAB

U 'tiew kuláb u long u syntiew uba itynnat shibún. La ju khot ía u ba u long 'U Syiem ki syntiew'.

Don bún jait ki tiew kuláb. Don kiba lich rong makhon, don kiba sáw synyang ne sáw jngem. Kiba bún hi na ki ki long dieng kiba ieng beít bad pyiar; hynrei don ruh kiba shu pár ha ki kynroh ne kiwei pat ki dieng.

Ki dieng 'tiew kuláb ki jrong shi ryntheng briew ne palat kat kum la ki jait. Ngí ju tip bad íohi ba ha u dieng 'tiew kuláb don bún bún ki shiah. Kine ki shiah ki mih ha ka sla jong ka met jong u dieng hi. Ki long kiba nep bad lam kdor bnoh de artat. Ha ki jait 'tiew kulab kiba pár, kine ki shiah ki trei kam kum ki tnáw ban pynskhem ía lade ha uno uno u dieng ba ki snohbah. Kine ki shiah ki íada ruh ía u dieng na ki jingpynjot jong ki mrad kum ki blang, ki masi, ki khnai bad mattah.

U syntiew kuláb u long uba heh bad íar. Don ha u ki syrtap dop syntiew (*Petals*) kiba pynlong ía u. U don jingsma kaba iwbihi. Kane ka jingsma ka ju khring ía ki ngap ne thapbalieh ban dem halor jong u. Kane ka

jingsma ka mih na ka kynja umphniang ba don ha ki dop syntiew jong u. Ki briew ki ju khem ia kane ka kynja umphniang bad die rem pat ia ka kum ka jingsleh kaba iwbihi bad kordor.

Ki sla u 'tiew kuláb ki long kiba rit bad jyrngam. Haba ki dang lung ki saw jngem. Ki rymiang jong ki ki long kum ki bniat jong ka kurat.

25.—U 'TIEW SNGI

U 'tiew sngi u wan nyngkong na South America. U don ka met dieng kaba pyllun; hynrei ka bym da eh. U lah ban kot haduh 9 ne 10 phut ka jingjrong.

Namar ba u long u jingthung uba jrong bad uba ka met jong u kam da eh, ki thied jong u ki bún. Kine ki ksam jylliew ia ka khyndew bad ki pynskhem ia u dieng ha ka.

Ki sla u 'tiew sngi ki long kiba heh bad iar. La pynshong ia ki ha kata ka rukom ba baroh kin ia ioh lem ia ka sngi. Nalor kata, ki kham thiah shabar. Kumta ka um slap kaba háb kam tuid sha u dieng, hynrei sharúd.

La khot 'tiew sngi ĩa une u syntiew namar ba u don ka dur syriem ĩa ka sngi. Ha ka jing-shisha, une u syntiew u long tang ka jingiasoh lang shi jaka jong ki 'tiew sngi kiba rit ba rit. Ka mariang ka la tháw ĩa ki ha kata ka rukom ba lada kin im tang marwei marwei hi kim lah ban neh slem bad lehse ki lah ban duh jait pynban.

U dieng 'tiew sngi u pynmih syntiew ha kliar bad ha man la ka tduh jong ki tnat jong u. Kine ki tnat pat ki mih tang ha ki bynta kiba kham sha khlieh jong u dieng.

26.—KI 'TIEW DIENG

Ki 'tiew dieng ki long ki jait syntiew kiba kham phér na kiwei kiwei pat ki para syntiew. Kim long satia ha khyndew wat lada thung ĩa ki. Ki sngewtynnat ban mih ha ki tnat bad metbah jong ki dieng. U 'tiew mationg u long uwei na ki jait jong ki 'tiew dieng; u 'tiew lyngksiar u long uwei pat.

Kine ki 'tiew dieng ki shu snohbah ha ki dieng. Kim kjit jingbam satia na kita ki dieng kiba bah ĩa ki. Kane ka long namar ba ki thied jong ki ki long kiba phér. Kine ki thied ki ring ĩa ka

'TIEWLYNGKSIAR

jingbám bad ka um na ka lyer. Ki shna hi pat
ia kine ki jingbám bad bsa ia lade.

Ki don kiwei pat ki jait 'tiew dieng kiba
ksam la ki thied ha u dieng ba ki snohbah. Kine
ki kjit jingbám na u dieng ba u snoh bad ia kine
ki khot ki mangkariang.

Ka met jong kine ki 'tiew dieng ka long
kaba lyngkot bad ba dapdoh bha. Ki don kiba
pyllun ha ka dur; don pat kiba at kum ki mat
pateng pateng.

Ka jingsma kaba kham bún na kine ki 'tiew
dieng ka long kaba suhsieng sngewtynnat. Ha
ki khláw ba ki don lah ban sma ia ka jingiwbi
jong ki kylleng sawdong. Ka jingsma iwbi
jong kine ki 'tiew dieng ka neh slem wat hadien
ba ki la iap ruh.

27.— JINGTHUNG

Ngi pule ia bún ki jait jingthung ha ki
lynnong ba la dep. Mynta ka dei ia ngi ban
khnih bha khyndiat ia ki bynta kiba kongsan
jong u jingthung.

Shisien peit lah ban ong ba ha u jingthung
don ár bynta — ka bynta kaba la tep shapoh
khyndew bad ka bynta kaba mih halor khyndew.
Kham búnsien eh kata ka bynta ba tep
shapoh khyndew ka long ki thied. Kine ki

thied ki ksam ïa ka khyndew ban kjit jingbám
ban pynneh ïa ki jingthung shi jaka. Nalor
kata, ki long ruh ki tyndong kiba lam ïa ka um
bad ki jingbám sha ka met bad ki sla jong u
dieng ban shna jingbám.

Ïa ka bynta kaba mih shabar shalor khyn-
dew lah ban pyniabynta ha ki san bynta — ka
metbah, ki sla, ki syntiew, ki soh bad ki symbái.

Ka metbah ka lah ban long kaba eh bad ïeng
beit kum u dieng kseh, ne dieng riewhadem,
lane ka lah ban long kaba jem ban shu pár kum
u jáw u tynpew.

Ki sla ki long kiba jyrngam. Ki lah ban
long lytir kum ki sla riewhadem ne kiba heh kat
ka tráb kum ka 'lakait. Ki sla ki long ka ïing
shet ja jong ki jingthung, ha kaba shna jingbám
ïa u jingthung hi.

Ki syntiew barobor ki mih ha khmut ki tnat
dieng ne wat ha ka metbah ruh kum ha u dieng
sohphán. Ki don la ki rong ba phér ba phér kat
kum la ki jait jingthung. Lah ban don ki syntiew
shynrang ne syntiew kynthei; ne ha uwei u syntiew
lah ban don ryngkat kynthei bad shynrang.

Ki soh ki mih ynda la ïap tlor noh ki
syntiew. Ñiar eh ba phin shem ïa u soh bad u
syntiew ha kajuh ka por. Tang ki bynta bym
donkam jong u syntiew ki tlor noh. Dei tang
ka tdong jong u syntiew kaba sah bad kylla soh.

Búnsien búnsien eh u symbái u mih hapdeng jong u soh. Dei tat ynda ngi la bámb ía u soh ba ngi sa poi ha u symbái. Kiba kham bún hi na kine ki symbái ki long kiba ngi lah ban thung pat bad kiba pynmih ki jingthung thymmái.

Jingkylli :—

1. *Ía u jingthung lah ban ong ba u don katno bynta? Kiei kita?*

2. *Ka bynta kaba tep shapoh khyndew kham búnsien ka dei kaei? Kaei ka kam ki thied?*

3. *Ha ki katno bynta la bynta ía ka bynta u jingthung kaba mih shabar? Kiei kita? Ki long kiba kumno? Kaei ka kam jong ki?*

28.—KA JINGKHIE LUNG KI SYMBAI

(KUMNO KI JINGTHUNG KI MIH NA KI SYMBAI)

Lajar baroh ki jingthung ki pynmih la ki jong ki jong ki symbái. Lada ngin thung ía kine ki symbái bad sumar ía ki, ngi lah ban íoh pat kham bún ki jingthung bad ki soh jong ki. Dei da kane ka rukom ba lah ban pynneh pynroi ía ka jait ka kynja.

Hato ngim ju phylla mo, kumno ba na i symbái iba rit shi dana — kum i symbái tyrso — lah ban mih ki jingthung ne ki dieng kiba heh kiba pynmih pat ki symbái da ki spah tylli?

U symbái la u i mynta kumba u iap ruh, pynban u don ka jingim ha u. Lada ngi sumar bha ía u, ngi lah ban buh ía u slem slem bad ngi lah ban sa thung pat ynda hadien katto katne snem.

Uwei-pa-uwei u jait symbái u lah ban pynmih tang la ka jong ka jait hi. U symbái sohpieng un ym pynmih dieng sohkyphor ne riwghadem, hynrei tang u dieng sohpieng hi. Kane ka long namar ba ha u symbái sohpieng la bsap tang ía ki jinglong u dieng sohpieng hi bad ym ía ka jinglong kiwei kiwei pat ki kynja jingthung. Kane ka long ka jingshisha bad uwei-pa-uwei u jait symbái.

Khnanng ba ngin kham sngewthuh shai bha kunno kine ki symbái rit ki san bad pynmih dieng heh, to ngin ía peit bniah ía ki katto katne ki jait symbái.

A. U SYMBAI SHANA

Une u don ka sop ba lam bthuh. Lada ngi peit bha ngin íohi ba don ár tylli ki thliw ha u. Lada ngin khoh ía ka snieh bad pied ía u, ngin shem ba u long ár liang. La pyniasoh ía kine ki ár liang da i kynja dohnud iba lieh. Kine ki liang baroh ár ki long kiba dap da ka jingbám suda. Ki íarap ban bsa ía u speh shana ha ki sngi nyngkong jong ka jingsei jong u.

Lada ngin thung ia une u symbái shana hapoh khyndew, nyngkong eh u kjit um. Kane ka pynsieb ia u bad pynbthei de ia ka sop. Kane ka pyniakhlád roh ia ki ár liang bad ái lád ia i dohnud ban sei. Ine i nang jrong suki suki bad sam shalor khyndew. Haden kata i khun biang sha khyndew bad ngam shapoh. I suh shapoh khyndew bad pait pnat ban long thied.

Ka liang kaba sha trai jong i dohnúd ruh ka khie suki suki ban mih shalor khyndew. Dei kane ka liang kaba speh ban long diengbah, sla, syntiew bad ki soh. Ki thied ki san kham kloí ban ia ka metbah namar ki donkam ban wád jingbám napoh khyndew ban bsa ia lade bad ia u jingthung baroh uwei.

B. U SYMBAI MOTOR

U symbái motor u long lam lieh ha ka rong ynda u la bit ban long symbái. Ha kawei ka liang jong ka sop, ngi lah ban íohi ia i kynja sohkhliang iba rit kum ha u symbái shana. Kane ka dei ka dak kaba la pyníasoh ia i symbái bad u soh. Lada ngin khoh ia ka snieh jong u symbái ngin lap ba don ár ki liang ba la pyníasoh da i dohnud, kum ha u shana.

Ka jingspeh jong une u symbái ka long thik kum ka jong u shana. Nyngkong ka tduh ba

sha khlieh jong i dohnúd ka sam shapoh khyndew ban pynlong thied. Haden pat ka tduh ba sharum ka khie sha jrong ban pynlong ka metbah. Katba u symbái u dang speh kumne, la pyndap jingbám ía u da ki ár ki liang. Ynda ki thied ki sam sha khyndew bad ki lah ban pyndap jingbám hi, ki ár ki liang ki íapstai noh.

Jingkylli :—

1. *Ka sop u symbái shana ka long ka rong kaba kumno? Aiu phi íohi haba phi peitthuh ía u symbái shana?*

2. *Haba btep ía u symbái shana shapoh khyndew long kumno? Íathuh ter ter kumno u khie lung had u nangsan.*

3. *Kaei ka rong u symbái motor? Aiu aiu phi íohi haba peitthuh ía u? Kumno u speh?*

Phi lah ban pyrshang dalade hi ban íohi kumno kine ki symbái ki speh. Shim uno uno u symbái, kham bha lada phi lah ban íoh da u symbái motor ne shana. Pyndait ía u ha i dieng lyngkhot. Thep ía ine i deing lyngkhot ha ka klat dih um, kumba la pyni ha ka dur. Pyndap da ka um haduh ba kan tap tang kumba shiteng ne ía u symbái. Haden katto katne sngi phin sa íohi ba íta i symbái i la khie lung. Phi lah ruh ban íohi ía ki thied kiba pyrshang ban hiar

sharum bad ka metbah kaba pyrshang ban nang san sha jrong.

[*Ki nonglukai kin phuh ia ki khyimah ban leh ia kane ka jingpyrshang.*]

K. U SYMBAI PIAT

U symbái piat u lam byriong ha ka rong bad um don ka dur kaba thikna. U lam nep sha trai ha ka bynta ba u symbái u iasoh bad u sohpiat.

Ha ka por ba u khie lung, u pynmih shuwa uwei u thied nyngkong. Haden katto katne une u thied u iapstai noh bad ha ka jaka jong u mih da ki phew tylli ki thied rit na trai ka metbah u sohpiat.

Ka bynta ba sha trai jong u symbái ka sam lyngba ia ka sop bad mih shalor khyndew. Kane ka san kum ka sla nyngkong. Haden pat sa mih sa ka sla kaba ár kaba san na u saylluít metbah jong u symbái.

Jingkylli:—Kaei ka rong u symbái piat? Kumno u khie lung?

29.—KI JINGTHAW KIBA DON JINGIM

Ngi lah ban pynabynta ia ki jingthaw kiba don jingim ha ki ár bynta kiba iar—(1) Kito kiba khieh bad kiba lah ban iaid na kawei ka jaka sha kawei pat, kum u briew, ki mrad, ki khñiang, ki sim bad ki dohkha. (2) Kito kiba shu sah hajuh kum ki dieng ki siej bad ki jhur ki jhep.

Īa katei ka bynta kaba nyingkong ngi dang lah ban pharia shuh ha ki jait kiba kham rit kumne :—

(i) Kito ki jingtháw ba kha khun tang iwei shisien kha bad kiba ái buiñ ĩa ki khún jong ki — kum u briew, u kulái, ka masi, u shrieh. Īa ka met jong kine ki jingtháw la ju tap da u shñiuh.

(ii) Kito ki jingthaw ba kha bad pdem pylleng—kum ki sim, ki syiar, ki hán. Kine ki don thapniang da kaba ki lah ban hér.

(iii) Kito ki jingtháw kiba pár ha khyndew bad don snep kum ka snep dohkha—kum u bseiñ, ka tyrpúd, crocodile. Kine ruh ki kha pylleng.

(iv) Kito ki jingtháw kiba lah ban im ha ryngkew bad hapoh um — kum ki jakoid, ki beng.

(v) Kito kiba im tang hapoh um — kum ki dohkha. Kine ruh ki don ki snep ba syrtap bad ki jngi da ki shnet jong ki, tang ba kim lah im ha ryngkew.

(vi) Kito ki jingtháw kiba ki kjat jong ki ki don mat — kum ka thaphawa, u shymprong, ka 'ñianglartham. Kine ki don ka shynrong met kaba ch.

(vii) Kito ki jingtháw kiba don ka met kaba jem bad kiba donkam ban shong hapoh ki sbá;

ne ki pnár ba ki shna khnang ban ãa da ãa lade — kum ka mattah bad dohkha pnár.

(viii) Kito ki jingtháw kiba don ka met kaba jem bad kaba jrong ba la pynlong da ka jing-iasnoh lang ter ter ki 'ksah' (*rings*) — kum u wieh bad u thliem.

Ni san jait kiba nyngkong ba la pyni haneng ki don la ki shyieng búdlúm. Ki láí jait ba khatduh pat kim don shyieng búdlúm satia.

Lada ngin phai pat sha ka liang ki dieng ki siej ngi lah ban pynbynta ãa ki ha kane ka rukom:—

(i) Kito ki jait jingthung ãa kiba u symbái jong ki ym shym la tap da u soh — kum ki diengkseh. Uta uba ngi ong u sohkseh um dei satia u soh kum u sohphoh ne sohplom — u long tang ka jingíada ãa ki symbái kiba don hapoh.

(ii) Kito ki jait jingthung ha kiba ãa ki symbái jong ki la tap hapoh u soh kum u kba, ka kait, u dicng sohpieng, u 'tiew kuláb, u phlang bad kiwei kiwei de. Kiba bún hi na ki jingthung ba ngi íohi ha kane ka pyrthei ki háb hapoh kane ka jait.

(iii) Kito ki jait jingthung — kum u tit.

(iv) Kito ki jait jingthung — kum u sohpaillen ne ñiut maw.

(v) Kito ki jait jingthung — kum u tyrkhang.

Ki ár jait kiba nyingkong ki long ki jingthung kiba da mih syntiew shuwa ban long symbái. Ki láí kiba kharduh pat kim mih syntiew, soh ne symbái satia.

Jingkylli :—

1. *Ha ki katno bynta lah ban bynta ia ki jingtháw ba don jingim? Kiei kita?*

2. *Haduh katno bynta pat lah bah pharia ia kawei na ki, bad kumno?*

30.—KA KHYNDEW

Ngi tip ba don ki jait khyndew ba kiba mih bha ki jingthung bad don kiwei pat ha ki bym long ei ei satia. Balei ka long kumta? Ban jubáb ia kane ka jingkylli, ngi dei shuwa ban sngewthuh kaei ka long ka khyndew.

Ka khyndew baroh kaba don halor ka pyrtnei ka wan na ka jinglut suki jong ki máw rit bad máw heh. U slap da ka jingshoh jong u halor ki máw, u sait noh ia ki phngit khyndew kiba ia dait lang ban pynlong ia ki máw. Ki máw ba kit ki wah ruh ki nang rit nang rit da ka jingiapakhuh para ki, haduh ba ki da kylla khyndew. Ka lyer ba beh ruh ka iarap ban pynpra ia ki phngit khyndew, la ka jingtrei jong ka ka long kaba suki. Kumjuh ruh ka jingshit, bad hadien kata ka jingkhriat kynsan, ka ju iarap ban pynbthei ia ki máw.

Kumta ngi iohi ba máwlong máwteh kim shym iaphér satia na ka khyndew. Ki long tang ár tylli ki dur jinglong jong kajuh kaei kaei. U shyiap u long tang kawei pat ka dur jong ka khyndew uba mih na u máw 'yiap.

Ka jinglong ka khyndew ka shong eh ha ka jingheh jingrit jong ki symboh khyndew kiba pynlong ia ka. Ha ka 'dewshyiap kine ki symboh ki long kiba heh. Lada ngin theh um halor kaba kum kane ka khyndew, ka kjit noh ia ka sak sak. Kane ka pyni ba don bún ka jaka ba lait hapdeng ki symboh shyiap. Ia kine ki jaka ba lait la pyndap da ka lyer. Ha ka 'dewshyiap ka um kam lah ban lang; kumta kane ka jait khyndew ka kham syaid ban ia kiwei pat ki jait.

Ka 'dewbyrtha pat ka don ki symboh kiba rit tam ban ia kino kino kiwei pat ki jait khyndew. Kine ki iadait skah bha. Ka um kam lah ban sam lyngba jong ki da kaba suk. Ha ka por rang kane ka jait khyndew ka shait pdang.

Don ruh ka dewpyut kaba mih na ka jingiap bad jingpyut jong ki dieng ki siej ne ki metiap ki mrad. Kane ka don bún ka jingbám na ka bynta ki jingthung jingtep.

Ka 'dewmet ha kaba ngi thung ia ki jingthung jong ngi ka don kitei ki ár jait khyndew ba la khleh lang bad ki sla dieng sla siej, ki eit mrad bad dieng pyut. Bún ki jingthung kin long bha ha kaba kum kane ka jait khyndew,

la shisha don kiwei pat ki jait jingthung kiba long bha ha ki 'dewshyap bad kiwei pat ha ki 'dewbyrtha.

Jingkylli :— Kumno la pynlong ia ka khyndew? Ha ki katno jait la pyniahynta ia ka khyndew? Kiei kita? Ha kaba kumno ka jait khyndew ba kiba kham bun na ki jingthung jingtep ki kham long bha?

31.—KA SBOH

Ngi la pule ha ka lynnong kaba mynshuwa ba ka 'dewmet ka long kaba seiso. Hynrei ngim lah ban khmih lynti ba baroh ki 'dewmet ki long kiba seiso. Ia kine ngi lah ban kham sngewthuh da kaba wád kiei ki jait jingbám ba u jingthung u donkam bad la kita ki don biang ne em ha ka khyndew. Wat la ngi ioh eh ka jaka kaba seiso ruh, hadien katto katne sien thung, ki jingthung ki kjit noh ia ka sboh baroh na ka khyndew. Donkam, namarkata, ban wád lád kumno ban pynbiang ia kita ki jait kiba duna khnang ban pynsboh ia ka khyndew.

Lait noh na ka carbon ba ki jingthung ki ioh na ka lyer, ki jingbám jong ki baroh ki wan napoh khyndew. Ia kine ki jingbám la pynrung sha ka met ki jingthung lyngba ki thied hapoh khyndew. Namarkata, kine ki jingbám ki dei ban long ha ka rukom ka um ban ioh kjit ia ki.

Kiba kham kongsan eh na ki jingbám ba ki jingthung ki donkam ki long ka nitrogen, ki

phosphates bad u *potash*. Dei kine láí jait kiba pynlong ki bynta ba kongsan jong ka sboh ba ngi shait ái ía ki jingthung.

Sáw bynta na ka san bynta jong ka lyer ba ngi ring mynsiem ka long ka *nitrogen*. Ía kane ka *nitrogen* la ringshapoh khyndew da ki phniang (*bacteria*) kiba don hapoh khyndew hi. Kine ki pynkylla ía ka, sha ki kynja mluh *nitrogen* ba lah ban pynum suk khnang ba ki thied jingthung kin íoh kjit. U tynrai jingthung shana ne motor u íarap ha kaba pynkha ía kine ki phniang bad namarkata, kine ki jait jingthung ki pynbún ía ka *nitrogen* ha ka khyndew.

Ki *phosphates* ki long kiba donkam ha kaba tei ía ki shyieng ki briew bad ki mrad. Lah ban íoh ía ki da kaba bám ía ki jhur ki jhep. Ka long kawei na ki sboh kaba ki jingthung ki donkam eh. Ka shyieng mrad ba la tylliat ka long kawei na ki jait sboh ba ngi ju pyndap na ka bynta ka jingduna *phosphates* ha ka khyndew.

U *potash* u don lypa hapoh khyndew tang ba búnsien um ju don ha ka jinglong ba lah ban pynum suk ía u. Ha u dpei dieng don shibún u *potash*.

Ka eit blang ne eit masi ba la sumar bha ka long ka sboh kaba bha eh lada lah ban íoh. Ka don ha ka ka *nitrogen*, ki *phosphates* bad u *potash*. Khnang ba kane ka sboh kan ym duh bor, dei ban da sumar bha ía ka na ka lyer, ka sngi bad u slap. Ka um pynjhieh jong ki blang, ki masi

ruh ka long kaba sboh shibún. Ka don ruh ka sboh ba ngi loh na ki ñuit ne ki dieng ki siej ba la iap. Kine ki sboh ki trei suki, namar ki da pyut shuwa ba kin lah ban ring ia ka *nitrogen* da ki phniang ba don ha ki.

Ki don pat ki jait sboh kiba da shna khnang da u briew ha ki karkhana (*factory*) kiba long ha ka dur jong ka mluh. Kine ki jait sboh ki trei stet shibún ia u jingthung tang ba ki neh tang shi samoi. Ia ka rukom ban ái ia ka dei ban da leh sumar bha, namar ki lah ban pyniáp pynban ia ki jingthung bad pynsniew ruh iu ka khyndew.

Jingthung :— Kiei ki jinghám kiba kham kong-san eh jong ki jingthung? Jér kyrteng katto katne tylli ki jait sboh ba ngi ju pyndonkam ha kaba thung jingthung.

32.—KA OT KA KHEIT

Ka por kaba sngewtynnát eh ha ka jingim jong u nongrep ka dei ka por ot por kheit. Ha kane ka por ka mynsiem u nongrep ka heh bad ka khmat jong u ka phuh namar un sa lum ia u soh ka jingtrei shitom jong u baroh shi snem. U klet lut ia ka shitom, ka syep ka syár baroh ba u la sei ha kaba u lúr ia ka lyngkha, thung ne bet ia u symbái, thiew ia u kynbat ne ha kaba u beh ia ki khñiang, ki blang, ki masi ne ki sim kiba lah ban pynbijai ei ia ka jingtrei shitom jong u.

Ki rukom ot ki pher kat kum ki jingthung ba ngi thung. Ki phér ruh kat kum ki ri bad ki jaka.

Īa u kba ki briew ki ju ot da ka rashi. Ki teh song ĩa u bad buh ĩa kine ki song ha ka sem ha lúm. Ynda u la kham tyrkhong pat ki sa shoh ĩa u ban pynkhlád ĩa u symboh kba na u jyntang. Don pat kiba shu kysit ĩa u soh na u jyntang ha lyngkha syndon khlem da ot. Īa u kew, u krai bad kiwei kiwei ngi ju ot da ka rashi.

Īa u jingthung uba mih soh ngi shu kheit ĩa uta u soh. Ka lah ban long ba ngi kheit ĩa u riewhadem na u jyntang, ĩa u motor na u jyrmidiengbah jong u ne ĩa u tynpew na u jáw jong u. H'oid, ĩa ki soh kum u sohphoh, sohñiamtra bad kiwei kiwei ki jait soh ngi kheit na ki tnat ki dieng jong ki.

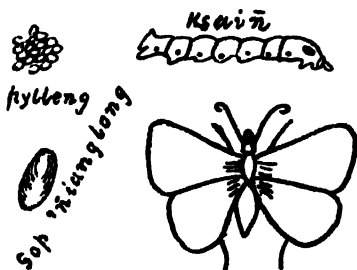
Īa ki soh ne jingthung ba mih shapoh, khyn-dew ngi rat ne khlóng ĩa ki. Kiba ngi leh kumne dei u phan, u kajor, u muli, u sying, u shynrai bad kiwei kiwei de.

Ha ri India jong ngi ĩa kane ka rukom ot ne kheit ngi dang leh da ki kti briew. Hynrei ha ki ri Phareng ba la kham shai, ki pyndonkam da ki kor ki bor ban ot ban kheit, ban lum ban lang, wat ban dung ban song ruh. Kaba pyntrei kumne da ki kor ka pynstet ĩa ka kam da ki bún phew shah ban ĩa kaba trei da u briew hi.

33.—KI THAPBALIEH

Baroh ngi ju iohi ia ki thapblieh ba bún rong ba ki hér ha ki kpér syntiew jong ngi. Ki hér na uwei u syntiew sha uwei pat. Hato ngi la ju pyrkhat mo, naei ki wan?

To ngin ia peit bniah bha ia ki. Ngi iohi ba kine ki thapbalieh, haba ki wan na uwei u jingthung sha uwei pat, ki wád bniah ia ki sla. Ynda ki la shem ia u sla ki kha pylleng kiba rit bad pyllon. Don ki jait thapbalieh kiba kha tang kawei ka pylleng shisien kha; hynrei kiba kham bún hi ki kha bún tylli shisien kha. Ka rong kine ki pylleng ka long lieh lam stem.

Lada ngin iai peit ia kine ki pylleng man ka sngi ngin shem ia ki jingkylla ha ki. Hadien katto katne sngi ba la kha ia ki, ka rong jong ki ka kylla rong dpei. Sa shi sngi ár sngi hadien pat, ka rong kine ki pylleng ka la kylla rong lieh; nangta ki pait. Napoh ki shynrong mih ki kynja ksaiñ kiba rit kiba syriem kum ki 'ñiang-ñiuh khlem treng. Ka jingbám ba nyngkong eh ba kine ki khñiang ki bām ka long ka shynrong

pylleng na kaba ki hi ki mih. Hadien pat ki bām ĩa ki sla ha kaba la kha ĩa ki. Ki long kiba lalot shibún.

Kine ki ksaiñ ki nangsán da kaba ki phlér noh la ka snieh bad sop da kaba thymmái pat. Ki kylla 'ñianglér kumne bún búnsien. Ynda ki la kut ka jingsán, ki sdang ban nang rit hapoh ka snieh jong ki hi. Kane ka snieh ka kylla long noh pynban ka rúh ba sop ĩa ki. Ngi lah ban ĩohi ĩa kine ki rúh-sop, ba ki sdien na ki sla ne dieng.

Hapoh kine ki rúh-sop, ki 'ñianglong ki kylla dur. Ki snér bad ki kĵat ki sdang ban mih na ka met jong ki. Kumjuh ruh ka khlieh bad ki tmaiñ. Ynda la kut kane ka jingkylla dur, kane ka rúh-sop ka bthei bad napoh jong ka mih ka thapbalieh ba itynnát.

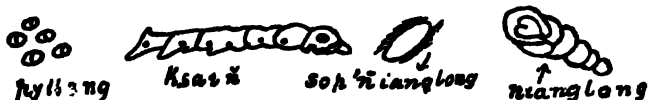
Kine ki thapbalieh kin hér mynta sha ki syntiew ban wád jingbám. Hadien kata ki sa kha pylleng pat bad pynmih thapbalieh shuh shuh.

Jingkylli : -- Ki thapbalieh ki kha pylleng katno tylli shisien kha? Ka rong ki pylleng ka long kaba kumno? Ka rong ki pylleng ka kylla sha ki rong kiba kumno pat? Mih aiu napoh kine ki pylleng ynda ki la pait? Kine ki ksaiñ ki kylla aiu pat? Nangta pat?

34.— KI 'NIANGRUSOM

Ka long kaba sngewphylla ban tip ba dei tang na i khñiang iba rit ba ngi ioh ki rusom, muka ne ryndia kiba rem dor.

Ka jaiñ rusom kaba bha eh ka mih na kito ki jait khñiang kiba bām sla sohlyngdkhur. Ka kmie thapbalieh ka kha bún tylli ki pylleng kiba lieh bad rit khroi khroi halor ki sla. Don ka kynja um dambit kaba ka pynmih ban pynneh ia ki shi jaka wat lada beh ka lyer. Haden katto katne taiew ka rong kine ki pylleng ka kylla lam lieh bthuh (grey).

Ynda kine ki pylleng ki bthei ki pynmih ki khñiang ba long kum ki ksaiñ. Ha ka met jong ki hateng hateng don ki mat. Ki don ruh ki kjat da kiba ki pár halor ki sla. Une u khñiang u long uba rakot shikatdei eh. U lah ban bām sa bām ia ki sla sohlyngdkhur ha kiba u dem.

Haden kumba san ne hynriew taiew u keiñ noh ka bām bad u shong khop. U pynkhih la ka khlieh sáwdong sáwdong ba katba u leh kumta u thir ár tylli ki ksai da kiba u pynskhem ia lade ha ki sla ba u dem. Mynta u thir sáwdong ia la ka met da u ksai rusom bani jong u. Kane ka sop (cocoen) ka lah ban long kaba lieh ne stem kat kum la ka jait khñiang.

Hapoh kane ka sop u khñiang u shong tipsngi khlem bām khlem dih kumba ár taiew ne. Ha kane ka por ka met khñiang jong u ka kylla dur sha u 'ñianglong (*chrysalis*). Une u 'ñianglong pat u kylla thapbalieh baheh ka kpoh bad barit ki thapniang. Kine ki thapniang ki long rong makhon lamlieh. Ynda la poi ka por, kane ka thapbalieh ka pong lynti lyngba ka sop bad mih noh shabar. Ka thapbalieh mynta, ka shong shi por halor ka sop jong ka ban pynkhlaiñ la ki thapniang. Nangta ka sa hér. Kane ka thapbalieh kan sa kha pat la ki pylleng ban pynmih kiwei pat ki khñiang, ki sop bad ki 'ñianglong. Ha ka shi snem lah ban mih tang kumba lái pateng na kine ki khñiang.

Ka bynta na kaba ngi ñoh ña u 'sái rusom ka long ka sop. Ngin sa pule bniah ha ka Kitáb kaba Ar kumno ki thir ña une u ksái na ka sop.

(*Jingbthah — Ki nonghikai kin tháw jingkylli shaphang ki 'ñiagrusom kumba la pyni ha ka lynnong 33.*)

35. — KI DKHIEW

Ki dkhiew ki long ki jingtháw kiba phylla shibún. Ki tip ña ka rukom imlang sahlang. Haba phi lap ña ki dkhiew, phim ñohi tang uwei ne ár tylli, hynrei da ki spah, namar ki ña trei lang barobor.

Hapdeng ki dkhiew ju don barobor lái jait—
u dolloi, ka kiaw bad ki 'khiew trei. U dolloi
bad ka kiaw ki
don snér ban
hér. Ki snér
jong ka kiaw ki
háb nob shuwa
ba kan kha
pylleng. Ki 'khiew trei te kim ju don snér satia
bad dei ía kine ba ngi kham íohi barobor.

U dolloi u dei u dkhiew shynrang. U don ki
khmat kiba heh. Ka met jong u ruh ka kham
heh. U im tang shi por. Ka kiaw pat ka dei
ka dkhiew kynthei. Ka lah ban im haduh 5 ne
6 snem.

Ka kiaw ka kha shibún ki pylleng. Na kine
ki pylleng mih ki kynja ksaiñ. Kiba kham heh
na ki kin sa kylla kiaw; kiba
kham rit pat kin sa long 'khiew
trei. Ía kine ki ksaiñ dkhiew
la ri bad ái bám da ki 'khiew
trei. Ynda haba kine ki ksaiñ
ki la heh jan kat u dkhiew hi ki
thir ka sop rusom sáwdong la ka met. Hapoh
kane ka sop ki shong khop. Kim bám kim dih
shuh; hynrei ki kylla dur sha ka jinglong dkhiew
ba don ki khmat bad ki kjat. Haden katto
katne ki sa mih nob na ka sop.

Ki dkhiew ki ía synrop lang barobor ha kano
kano ka kam — la ka long ha kaba leit wád
jingbám, ha kaba ía tháw krem ban shong ne ha
kaba ía leh thma pyrshah ía kawei pat ka
kynhún dkhiew.

Ki dkhiew ki bām da ki 'ñiangñih ne kiwei pat ki jait khñiang. Ki bām eh ña ki jingbām thiāng. Kumta na kano kano ka jingbām ruh ki pyrshang ban kjit ña ka um thiāng. Ha ka por tlang kim ju bām ei ei: ki shu thiah khop hapoh la ki krem jong ki bad ki sa khie pat ynda syaid.

Ki dkhiew ki long ki nongtrei kiba stad shibún. Haba ki ña tháw krem, iwei-pa-iwei i ñarap kit khyndew lem. La shna ña ka krem jong ki ha kata ka rukom ba ka sngi bad u slap kim lah ban shoh beit ha ka ne ba u nongshún um lah rung suk.

Kawei ka kynhún dkhiew ka ju ñaleh thma pyrshah ña kawei pat. Kane ka lah ban jia lada kata ka kynhún ka leit tuh ña ka jingbām ne ña mushlia ha ki kam jong kawei pat. Teng teng la ju shem ba ki ña ring mraw.

Uwei u dkhiew un ym iehnoh ña uwei pat u para dkhiew uba na kajuh ka kynhún. Lada jia ba uwei u thngan, uwei pat u ju khlei bām noh na lade ban ái ña u; ne lada uwei pat u mynsáw, kiwei pat ki ñarap ban tán ña u shapoh krem.

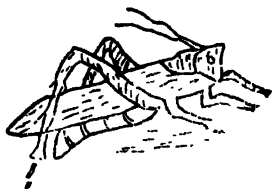
Ngi don, namarkata, shibún kiei kiei ba ngi dei ban peit thuh bad ban shim jinghikai na kine ki jingtháw kiba rit.

Jingkylli :—Katno jait ki dkhiew ki don? Kiei kita? Batai ña ka dur uwei-pa-uwei u jait. Kumno ki kha ki roi? Kiei ki jait jingbām ba ki dkhiew ki ju bām? Ki dkhiew ki long kiba kumno? Kiei ki jinghikai ha ngi lah ban ñoh na ki dkhiew?

36.— U PUIT PHLANG

U puit u wan na kajuh ka ñing bad ka 'ñiang-sohriew ne 'ñiangsohphoh. Ngi shem ña u kham búnsien eh ha ki jaka phlang.

Kum kiwei pat ki khñiang u don lái jur ki kti ki kjat — kata, hynriew tylli baroh lang. Ki ár jur kiba kham sha khmat ki long kiba lyngkot. Ki ár ki kjat kiba shadien eh ki long kiba jrong. La pynkhun ña ki hamar khohsiew. Ka jingjrong ki kjat ka ñarap ña u ban rypsied kloï na kawei ka jaka sha kawei pat.

Ha ka sngi kaba rang bad rkhiang bha. ngi ju ñohsngew ña ka jingpah une u puit. Uba pah kumne dei tang u puit shynrang. Kane ka jingpah ka mih tang na ka jingsawa jong ka jingñakyrshut lang ki snér jong u kawei halor kawei pat.

Ka puit kynthei ka don ki shkor ha ki kti ba sha khmat duh jong ka. Shuwa ba kan ñap noh ha ka por synrai, ka tih thliew ha khyndew. Hangne ka kha bad buh ña ki pylleng jong ka. Kine ki pylleng ki long ha ka dur ka kait. Ka kha kumta kumba 20 ne 30 tylli bad ka tap ña ki da ka kynja um ba sop ña ki. Ynda la poi ka por pyrem, kine ki pylleng ki bthei. Na ki, mih ki puit khún. Hadien ba kine ki khún ki la phler ka snep katto katne sien ki sa kylla puit.

Jingkylli :— Hangno ngi kham shem ia u puit phlang? U long uba knmno? Kumno ka puit kynthei ka kha bad sumar ia ki pylleng haduh ba kin da kylla puit.

37.—U PUIT TANGKULI

Ha ka sngi ba syaid bha, ngi lah ban shem ia une u puit sharúd ki wahdúid ne ki pung. Ki ju khot ia u ruh u ñiangkynthah um.

U long uba itynnat ha ka dur. U don ár jur ki thapniang kiba da ki snér ba bún rong kiba lah ban iohi lyngba. Kine ki thaba itynnat shibún ha ka jingphalang ki kjat sngi. U don ruh ár tylli ki khmat kiba heh.

Une u jait puit um lah ban im palat ia ka ár ne lái bnai. Pynban ha kane ka jingim ba lyngkot jong u, u long uba lalot. U bám da ki hajár ki skaiñ rit skaiñ ria. Haba u ioh kem skaiñ u dait skhem ia ki da ka shyntur bad u bat de da ki kti.

Ka puit tangkuli ka kha pylleng hapoh um ne ka buh ia ki hapoh khah. Ynda kine ki pylleng ki la pait ki mih ki khñiang puit. Kine ki im hapoh um kumba shi snem ne. Ki don ka kynja nap ban kem ia ki jingbám barit jong ki.

Ynda la dei ka por ba kan kylla puit ka kiew sha sla um na ki khah. Ka shong ha kine ki kliar khah. Hadien katto katne, ka met jong ka ka pait namar pdeng bad napoh mih da u

puit uba sdien ialade da khongpong na ka snieh ba la pait. Suki suki une u puit u khyllie ialade bad u bat ia u khah. Ki thapniang ki nangiar bad nangkhlaifi. Hadien kumba ar kynta ne u la lah ban mih syndon bad her noh de artat.

Jingkylli:— Kaei kawei pat ka kyrteng u puit tangkuli? U long uba kumno? Katno slem u lah ban im? Kumno ki pylleng ki kylla puit?

38.— KA HYGIENE

Uwei-pa-uwei u briew — bad rit bad heh—u kwah eh ban long uba koit ba khiah. Ngi ki khynnah khamtam, katno ngi sngewtynnat ban long kiba khlaifi bashait ba ngin la ialah ball iasiat marble, ialah khun jakai ne leit riam phreit sha lum. Phi la ju hab thiah pang mo ha ting katto katne sngi? Katno ka long kaba sngewjew bym ioh mih shuh shabar. Ki paralok jong ngi ki nang-ia-kmen-ia-sngewbha sha madan; ngi pat shu hab thiah khop ha ting.

Ka jingpang, toi, kam ju kham wan thala. Lada ngi kwah ban long kiba koit ba khiah bad beh ia ka jingpang sha jngai, ngi dei ban bud ia ki Aifi ka Jingkoit Jingkhiah. Kine ki aifi kim long kiba shitom satia ban bud. Ia kine ki aifi la buh ha ka Hygiene.

Ka ktien Hygiene ka wan na kawei pat ka ktien Greek 'Hygeia' kaba mut ka 'lei jingkoit Jingkhiah ne ka 'lei khiah krat. Kumta ka Hygiene ka long kata jingstad kaba hikai ia

ngi kumno ba ngin long kiba khiah krat, kumno ban iada na ka jingpang bad kumno ban sumar ia kiba pang.

Jingkylli :— Kaei ka Hygiene? Balei ngi dei ban bûd bniyah ia ka aiñ jong ka?

39.— KA JINGKHUID KA MET KA PHAD

Don ka jingong ki 'riewstad kaba ong, 'Ka jinglongkhuid ka búd ryngkhi ia ka jinglongblei.' Ka jingkhuid ka met ka phád ka long ka nongrim ba kongsan eh ia ka jingkhlain jingshait bha. Ngin peit mynta khyndiat ia kiei ba ngi dei ban leh ban long kiba khuid.

Ka sum ka sleh — Bún na ngi ki khynnah ngi ju salia ban sum. Ka jingsum, nador ba ka sait lut phar ia ka tngit ka tngar, ka jyllum ruh ia ki thied ki jáw ka met. Katno ngi sngew smat sngew sting tang shu dep sum. Ha ki ri shit, kum sha ri dkhar, donkam ban sum man la ka sngi. Ha ki ri khriat, kum ha ri lum, ár ne láí sien shi taiew ka la biang; lada lah kham búnsien, nang bha.

Ki bniat — Ka jingbám baroh ba ngi bám ka rung lyngba ki bniat. Ki bniat, namarkata, ki dei ban long kiba khuid. Donkam ban pynkhuid ia ki man ka sngi. Ki jaka ba kham sah eh ka jakhlia ki dei ki khap bniat. Ym dei ban tyrsuh ia ki da u kynja pin, hynrei da u kynja kseh ne da u brut. Lada ka jingbám ka neh slem ha ki khap bniat ka lah ban kylla pyut bad kylla bih pynban ia ka met baroh kawei.

Ki tyrsim — Ngi dei ban pynkhuid ia ki trysim jong ngi la kumno kumno shisien shi taiew. Hapoh ki tyrsim kti kiba jrong lah ban shong shibún ki jakhlia. Ngi lum ia kine ki jakhlia haba ialehkai khlem da sngewtbuh. Lada ngi bám ja da kum kine ki kti, ngi kum nguid lang ia kine ki jakhlia kiba lah ban don khñiang jingpang. Donkam, namarkata, ba ngin thet bha ia ki kti shuwa ba ngin bám. Peit ruh ba ki tyrsim kin long barobor kiba lyngkot ba kin ym kit jakhlia.

U shñiuh — Katno ngi itynnat ia u briew uba sád bha ia u shñiuh. Ngi ki khynnah ruh ngi dei ban sleh umphniang bad sád la u shñiuh man ka sngi. Ha u shñiuh shait kloï ban soh u pui pui. Nalor kata, don ki khynnah kiba don ksi. Katno ka long kaba srgew kynsha ! Ban lait na kine ngi dei ban sait bha ia u shñiuh man ba ngi sum. Ki khynnah shynrang kim bit ban ieh jrong ia u shñiuh. U shñiuh uba jrong u kah ruh ia ka khmat bad u lah ban pynmatlah.

U ne ka khynnah uba ne kaba nang ban leh khuid la ka met, ki bniat, ki tyrsim bad u shñiuh khlieh u long uba bhabriew. Phim kwah ban long kum uta?

Jingkylli :— Balei ngi dei ban long kiba khuid ha ka met ka phad? Katno sien ngi dei ban sum? Kumno ngin sumar ia ki bniat, tyrsim, bad u shñiuh?

40.—KA JINGKHUID HA IING HA SEM BAD HA SKUL

Kam biang satia ia ngi ba ngin long kiba khuid tang ha ki met ki phád jong ngi. Ki iing ki sem jong ngi ruh ki dei ban long kiba khuid.

Ki jaiñ ki nep — Ynda haba ngi la pynkhuid bha ia ki met jong ngi, ngi dei ban long phong da ki jaiñ kiba khuid. Kam don jingmyntoi ei ei ka jingsum jong ngi lada ngi leit phong biang da ki jaiñ jakhlia. Ka jain khuid kam mut ka jaiñ thymmái. Ka jaiñ rim ka lah eh ban long kaba khuid, katba ka jaiñ thymmái pat kaba jakhlia.

Ki jingthiah jong ngi ruh ki dei ban long kiba khuid — kata ki syngkhlieh, ki nep bad ki jaiñ siangthiah.

Ki khiew ki siang — Ka long kaba donkam eh ba ki khiew shet khiew tiew jong ngi ki dei ban long kiba khuid, namar ka jingbám ba ngi báam ka dei ban long kaba khuid. Ki khiew um — khamtam eh ki khiew um diñ — ki dei ban long kiba khuid. Ban báam ia ki jingbám ba la buh ha ki khiew ne pliang bym khuid bha ka lah ban pynioh pang pynban.

Ka iing ka sem — Ia ka iing ka sem ruh dei ban sár bha man ka sngi. Ia ki ñiut ki ñier baroh sáwdong ka iing dei ban rat bad bret ha ka thliew ñiut ba la tih khnang.

Ha skul — Kaba bún na ka por jong ngi ngi pynlut ha skul. Kumta ka long kaba donkam

ia ngi ban peit ba ka iing skul bad ki shakiar iing skul ki long kiba khuid. Lehse ngi lah ban pynlut khyndiat na ka por jong ngi ha kaba pynitynnat ia ka jaka ha kaba ngi pule ban nang ban stad.

Kumta, ngi iohi ba ngi dei ban long kiba khuid naduh iing haduh bár. Ban khuid tang ha kawei ka liang bad jakhlia ha kiba bún pat ki liang, kam don jingmyntoi ei ei. Ban beh ia ki jingpang sha jngai bah, ngi dei ban long kiba khuid nadong shadong.

41. — KI JINGMLIEN BA SNI EW

Ngi ki khynnah rit ngi shait liat eh ha kiba bún ki jingmlien kiba sniew. Ngi dei ban ialeh tynggeh ban jop ia ki lada ngi kwab ban long briew lashai lashisngi. Ki jingmlien ba sniew wat lada ki long ki barit ki kylla long ki bakhraw hadien.

Ka jingbiah kulmar — Ka jingbiah ne jingbynthiew jong ki briew kiba pang ka don ha ka ki khūiang jingpang. Lada kine ki briew ki biah kulmar ki lah ban pynphriang ia ka jingpang. Wat lada ngi tip ba ngi long ki bakoit bakhiah ruh ngim dei ban biah kulmar, namar ka long ka jingmlien kaba sniew.

Ka jingpynkhuid sleit — Bún na ki khynnah ki shait pynkhuid sleit da ka umbiah la jong. Kane ruh ka long ka jingmlien ba ijli. Ka jingktah búnsien ia ka kti na ka sleit ha ka shyntur

ka lah ban pynrung ia ki khñiang jingpang. Donkam, namarkata, ban buh um ha i kynja bitor rit bad i jaiñ rit de ban ñiad sleit.

Ka pcr bām por dih — Ha ka por bām por dih dei ban bām da ka akor. Dei ban da ktha bha ia ka jingbām. Kam long kaba bha ban dih um hapdeng ba bām. Lah ban dih ynda la dep.

Por thiah — Ki khynnah rit kim dei ban peit miet than. Donkam shibún ka jingñohthiah ban tei ia ka met. Ka jingkhie step ka dei ka jingmlen kaba bha.

U khynnah, la u long uba khuid katno katno ruh, pynban haba u don ki jingmlen basniew, um long uba itynnai. Kumta dei dan beh sha jngai ia ki jingmlen basniew. Ki 'tien sniew 'tien smeh ruh ki pyntngit ia ka dohnud, bad ki khynnah kiba pyndonkam ia ki kim ju poi sha ka jinglong kaba bha.

Jingkylli :— Kiei ki jingmlen basniew? Balei ngi dei ban pynduh shisyndon ia ki ?

42. -- KI JINGPANG

Ki jingpang ki wan na ka jingryngkang jong ngi ia ki aiñ jingkoit jingkhiah. Ngì lah ban ñoh pang da kaba ngi dih ia ka um kaba sniew ne ring mynsiem ia ka lyer ka bymkhuid. Ka lah ban long namar ba ngi bām ia ka jingbām ba la sniew ne ba ka jingpang hi ka la hiar pateng ha ngi. Ka lah ban long namar ba ngi ia kua shah khriat than ne shah sngi than.

Ki dāw jong ki jingpang ki lah ban long kiba bún. Haba ngi tip ia ki dāw jong kano kano ka jingpang ngi lah ruh ban iada ialade na kata ka jingpang. Ka jingong ki 'riewstad ka ong, "Kaba iada ka kham bha shibún shah ia kaba pynkoit." Namar wat lada ngi lah ban pynkoit ia ka jingpang pynban ngim lah ban ioh pat ia ka por bad ka bor ba la duh haba ngi háb thiah pang. Kumta ngi dei ban ialoh ban iada ialade ban ym ioh pang.

To ngin peit mynta ia ki katto katne ki jait jingpang, ba ngin tip Ngin pyni kiei ki long ki dāw jong ki, khnang ba ngin tip kumno ban iada. Ngin pyni ruh kiei ki long ki lād ban pynkoit lada jia ba kem pang na ki.

43. — KI JINGPANG BA KIT KA LYER

Ka Diphtheria— Kane ka jingpang ka shait kem eh ia ki khynnah kiba hapdeng 2 bad 12 snem ka 'rta. Ki khynnah kiba ioh ia kane ka jingpang ki don jingshit, ki pang ka pdot khamtam haba nguid jingbám. Lada ngin peit shapoh shyntur ngi lah ban iohi ba ka bynta kaba shapoh u pdot ka lam lieh. Kane ka jingpang ka neh kumba shi bnái shiteng.

Ki khñiang kane ka jingpang ki iap tang shu dei sngi ne lyer. Kumta ia ki khynnah kiba pang dei ban buh ha ki jaka kiba khuid, ba dei sngi bad ba bún lyer. Kane ka jingpang ka ia bit tang haba tur shajan eh. Ym dei namarkata

ban pynjan ia kiwei pat ki para khyannah sha kiba pang.

Ia ka dud dei ban da shet bha, namar ki khñiang kane ka jingpang ki roi ha ka. Ia ki tiar bām tiar dih u nongpang ym dei ban ia khleh lang bad ki jong kiba koit. Ia ki jaiñ ki nep ruh dei ban pynkyrpang.

Lah ruh ban sam da ki dawai ha ka met ban lada na kaba ioh ia kane ka jingpang.

Ka bam pong tor (consumption)— Ki phniang kane ka jingpang ki lah ban im ha ka kyrkhah hapdong 2 haduh 6 bnai. Lada kane ka kyrkhah ka pyut, ki lah ban im kham slem. Ynda ka kyrkhah ka la rkhiang, ia kine ki phniang kit ka lyer. Ki skaiñ kiba dem ha kane ka kyrkhah had kit ia kine ki phniang ha ki met jong ki ki lah ban pynphriang ia kane ka jingpang.

Ia u nongpang dei ban pynkyrpang shisyn-don sha ka jaka ba dei sngi bad ba lait lyer. Um dei ban biah kat haba kynduh. Ia ka jingbiah jong u dei ban da tep. Um dei ruh ban nguid ia ka umbiah. Um dei ban doh ia ki khúnlung. Lada ka kmie ka ioh ia kane ka jingpang kam dei ban ái buiñ la i khun rit. Ia ka kamra ba la pyndonkam u nongpang dei ban da theh dawai shuwa ban pyndonkam pat ia ka.

Ki khyannah rit lada ki kwah ban lait na kane ka jingpang ki dei ban ialehkái bha. Kine ki jingialehkai ki pynkhilaiñ ia ki tor jong ki ban ialeh pyrshah ia kane ka jingpang.

Kiwei pat ki jingpang ba kit ka lyer ki dei ka influenza, 'ñiangthylliew, 'ñiangpyrsir bad kiwei.

Jingkylli :— Kiei ki jingpang ba kit ka lyer? Ka diptheria ka shait kem ña kiba hapdeng katno ka rta? Kiei ki dak jong ka? Kumno yn ñada na kaba ñoh ña ka?

Ki phniang ka consumption ki im hangno? Kumno yn leh ña uba ñoh ña kane ka jingpang? U nongpang un suwag ñalade kumno ba ka jingpang kam ym phriang?

44.—KI JINGPANG BA KIT KA UM NE KI JINGBAM

Ka pynhiar — Lah ban ñoh ña kane ka jingpang lada phér ka jingbám ne sniew ka um. Kane ka jingpang ka pynstet ña ka jingmih ki um 'nierbah. Ka kpoh. ka snier ka suh. Ka dáw kane ka jingpang ka lah ban long ka jingbymtylliat bha ka 'ñierbah ne ka jingbún shini ch ha ka snier.

Ban pynsangeh ña ka pynhiar ngi lah ban dih da ka um shun ne dih da kaba lieh jong ka pylleng ba la shoh sboh bha khlem khangai. lane dei ban leit wád dawái na u doktor.

Ym dei ban kheñ sting ña kane ka jingpang namar ka lah ban tháw ki jingpang kiba kham sniew lada ym pyjem kloï ña ka.

Ka ñapthem (Cholera) — ña kane ka jingpang ruh la pynlong da kaba bám ña ka jingbám ne dih

ia ka um kaba sniew. U briew uba ioh ia kane ka jingpang u pynhiar kum ka um shetja, u prie, u tyrsaiñ ka kpoh bad ki kjat; ka um pynjhieh ruh ka lah ban set.

La pynphriang ia kane ka jingpang tang da ki um ki wah. Ki khñiang kane ka jingpang ki mih na u nongpang ryngkat bad ka jakhlia jong u. Lada ngim tep bha ne thang duh ia kane ka jakhlia ki khñiang jingpang ki lah ban pár sha ki um dih jong ngi. Ki skain ruh ki lah ban dem ha kine ki jakhlia bad dem pat ha ki jingbám jong ngi ryngkat bad ki khñiang jingpang bad ki kit. Ngì dei, namarkata, ban da tap bha ia ki jingbám ban ym dem ki skaiñ. Ia ki jaiñ ki nep u nongpang dei ban da sait da ka um thnam ne thang duh syndon.

Ha ka por ba don kum kane ka jingpang ha shnong, ngim bit ban bám ia ki soh kiba la ot lypa ne kiba khlem da sait bha. Ka dud ruh ka long ka jaka ha kaba kine ki khñiang jingpang ki kharoi bha. Dei, namarkata, ban da pynthnam bha ia ka shuwa ban dih. Kumjuh ruh ia ka um dih dei ban da shet shuwa.

Ka long kaba bha ban shah sam dawai ban iada na kane ka jingpang khamtam, lada leit shapoh dkhar ha ka por lyiur ne haba don ba pang ha shnong.

Kiwei pat ki jingpang ba ioh na ka um ki long ka suhot, ka typhoid, ki wieh bad ki jingpang khaid.

Jingkylli :— Kiei ki jingpang ba kit ka um ne jingbám? Kumno yn leh haba pynhiar? Kumno yn leh ban iada na ka jingphriang ka cholera?

45.—KA JINGPANG BA PAW DAK SHABAR

U 'ñiangpyrsit --- Une u khñiang u shait kham kem eh ña ki khynnah rit. Kane ka jingpang ka saiñ shuwa hapoh ka met u khynnah kumba ár taiew ne. U khynnah u lah ban ñoh jingshit, mih ummut ummat bad don ruh kiba ñoh jyrhoh de. Hadien láí sngi ne u 'ñiangpyrsit u mih dak shabar. U kham sdang shuwa na ka shalangmat bad ka khmat, hadien kata u sa búr sha ka met baroh kawei. Kine ki dak teng teng ki long prum bad sarew kiba sa háb noh.

Ña i khynnah iba ñoh 'ñiangpyrsit dei ban pynthiah bad pynsyaid bha. Dei ban kah noh ña ka jingshai na ki khmat jong i, namar im lah ban shah ña ka. Ka jingbám ba ngi ái i ka dei ban long kaba synlár bad kaba um. Ym dei ban shah ña kiwei pat ki para khynnah ba kin iakyrsum bad i nongpang Haba la sumar bha. u 'ñiangpyrsit u jah noh ynda la lait ña. Um ju kham pynsah dak ha ka sniehdoh.

U 'ñiangkhar — Une u jait khñiang pat u kham jem ban ña u 'ñiangpyrsit. Une ruh u saiñ hapoh ka met kumba ár taiew. I khynnah i suhjér bad suh khriat. U 'ñiangkhar, ym kum u 'ñiangpyrsit, u páw lut ha ka met baroh kawei

shisien páw. Tang khyndiat eh ba u páw ha ka khmat bad ki kti. Ha kaba nyngkong u mih kum u pyrshen don um. Une u nang heh nang heh Hadien láí sngi ne u sdang rit bad tyrkhong. Hadien 7 ne 9 sngi u sa jem. Une u jait khñiang u shait pynsah dak ha ka met u nongpang, wat ynda la jem ruh.

Ka long kaba donkam eh ba u nongpang um bit ban trúd ialade haba u dang pang. Ka jingtrúd ka lah ban pynpait ía ki pyrshen 'ñiangkhar bad pynpun ksui ía ki. Donkam ruh ban pynsyaid bha ía u nongpang. Ka jingbám ka dei ban long kaba um kaba kum ka dud.

Ki khynnah ki lah ban íoh ía u 'ñiangpyrsit bad 'ñiangkhar marbúd marbúd. Hynrei shisien ba ki la íoh ía ki, ñiar eh ba kin pang biang sa shisien pat.

U 'ñiangthylliew — Une u khñiang u kham sniew ban ía kitei ár. Ki briew kiba íoh ía une u khñiang ki lah ban sohkruih ka khmut ka khmat namar u sah dak wat ynda u la jem ruh. Bún bún kiba íap na u, namar bym lah ban sumar bha. Bad khynnah bad rangbah ki lah ban íoh ía u.

Ía u briew uba íoh ía kane ka jingpang dei ban pynkyrpang shisyndon; ki khynnah khamtam kim bit ban leit rung sha ka kamra ba thiah ma u. Ym dei ban pynshah khriat ía u. Ía ka jakhlia jakhlait u nongpang, dei ban tep ne ban da thang. Ía ki jaiñ jong u dei

ban da shet da ka um thnam. Ka sarew kaba lah ban háb na ki prum jong u ka long kaba mynsáw shibún. Lah ban kit ía ka da ka lyer bad pynphriang ía ka jingpang sha kiwei pat. Namarkata, ki ju pynsleh ía u nongpang da ki kynja umphniang khnang ba ka sarew, wat lada ka háb ruh yn ym lah kit ía ka da ka lyér.

Ka jingíada ba kongsan eh na kane ka jingpang ka long da kaba shah tika. Ía ki khúnlung dei ban tika tang hadien katto katne bnái ba la kha ía ki. Nangta pat lah ban tika sa hadien man ka hynñiew snem. Ban íoh ía kane ka jingpang ka mut ka jingsniewbriew, lada ym iap. Kumta ka bha ban sumar bad íada na kaba íoh ía ka.

Jingkylli :— Kiei ki jingpang ba páw dak shabar? U 'ñiangpyrsit u kham kem eh íano? Kunno yn sumar ía uba íoh 'ñiangpyrsit? Íathuh shaphang u 'ñiangkhar bad 'ñiangthyllew.

46.—KI JINGPANG BA KIT U MAIT NE U MRAD

Ka khieshoh rib --- Ngi íoh ía kane ka jingpang lada u 'kaiñ pyrjong uba kit jingpang u dait ía ngi. Ka jingdait une u skain uba kit kane ka jingpang ka sam ía ki khñiang jingpang sha ka snám jong ngi. Kine ki kharoi kynrei eh hapoh ka met bad ki íaleh pyrshah ban bám

duh ïa ki pulit ka snám. Kane ka pyntlot ïa ka met u briew, ka pynkiew ruh ïa ka jingshit jong u bad ka pynkhynñiuh ïa u.

Ban pynkoit ïa kane ka jingpang, don shibún ki dawai ba la shem ki riewstad mynta. Kaba rim eh na kine dei ka 'Quinine' (Kwinin) ba kthang.

Ngi lah ban ïada na kane ka jingpang da kaba thiah hapoh musari ban ym ïoh dait u skaiñ, lada u don. Ki umjiat bad jingjakhlia ka ïing, ka kper bad ka phrah ki ái jaka ïa kine ki skaiñ ban kha pylleng. Kumta dei ban pynrkhiang bha ïa ka rúd bad shakiar ïing, thwat ïa ki ñiut ki ñier bad leh khuid de hapoh ïing, khnang ba u skaiñ un ym ïoh jaka ban kha pylleng.

Ka khlam (Plague) — Kane ka jingpang ka mih na ka jingdait u thyllah uba sngewbha ban shong ha ki khnai. Ka khnai ha kaba shong une thyllah ruh ka ïoh pang khlam bad ka sa iap. Lada kine kijuh ki thyllah ki dait ïa uno uno u briew, uta u briew ruh u ïoh pang.

Khnang ba ngin ym ïoh ïa kane ka jingpang ngi dei ban ïaleh ban pynduh jait ïa ki khnai kiba long ki nongkit ïa une u thyllah. Kaba buh miaw ha ïing ka pynduna ïa ki khnai. Naŋor kata ngi lah ban riam bad sa pyniap ïa ki. ïa ki khnai iap, ym bit ktah da ka kti. Bret ïa ki sha jngai bah ne thang ha ka dīng.

Kane ka jingpang ka long kawei na ki jingpang kiba shyrkhei eh. Haba ka wan, ka sár da ki spah bad ki hajár ki briew. Ia uba ioh ia kane ka jingpang ka long kaba eh ban pynkoit pat ia u.

Jingkylli :— Kiei ki jingpang ba kit u mrad? Kumno u 'kaiñ pyrjong u pynioh pang rih? Kumno yn iada na kaba ioh pang rih? Mano bu pynphriang ia ka khlam? Kumno yn iada ia ka?

47.--KIWEI PAT KI JINGPANG

Ka jyrhoh --- Kane ka jingpang ka kham pynshitom eh ia ki briew ha ka por khriat. Lada shah khriat ne shah slap than ngi lah ban ioh jyrhoh. Don ruh kiba ioh jyrhoh bym lait bha ka kpoh. Don kiwei pat ki jait jyrhoh kiba mih na ka jingshitom ki tor.

Ia ka jyrhoh beit lah ban pynjem da kaba shu pynsyaid bha ia u nongpang. Kyllan da ka umphniang hám ia u pdoi bad sop da ka jaiñ svaíd. Lah ruh ban iarap da kaba pynring ia ka tdem um thnam ha kaba la theh dawai eucalyptus katto katne sien jáw. Haba ioh jyrhoh ym bit ban shu biah kat haba lap. Nalor kata, ha ka por ba jyrhoh dei ban da tap ia ka shyntur da ka rumar khuid ban ym sied sha ki briew.

Ka baiongkhlieh — Kane ruh ka lah ban mih na ka jingshit jingkhriat ka bneng. Hynrei ka dáw kaba kham kongsan ka lah ban long ka jingbymtylliát bha ka 'nierbah ne ka jingbymlait kpoh.

Īa ka baŋongkhlieh mih eitmut lah ban pynjem tang da kaba pynsyaid ĩalade bad kaba ĩaid kai sha lúm sha wah ban ĩoh lyér pyngngad. Lada ym lait kpoh, dei ban pyrshang pyllait ĩa ka da kaba dih dawai.

Ka sat pdot — Ka dāw ba ngi shait sat ka pdot teng teng ka long ba rung ki kynja phngit shylap ne jakhlia shapoh u tangkro. Ka jingĭakyrshut kine ki phngit ka lah ban pynmong ĩa ka dohjem hapoh u tangkro.

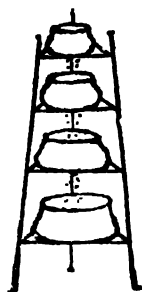
Ka dawai kaba bha eh ĩa kane ka long da kaba kynruh ĩa u pdot da ka um syaid ha kaba la pynum kumba shi siangsha heh ka mluh khuid.

48. — KA UM DIH

Ka um ba ngi dih ka lah ban kit ĩa ki khñiang jingpang ba bún jait. Shuwa ba ngin dih ĩa kano kano ka um ngi dei ban da thikna bha ba ka long kaba khuid. Ka um kaba khuid, hangne, kam mut ka um kaba sngur. Ka unĭ la ka sngur khliir khliir ruh ka lah ban don shibún ki khñiang jingpang.

Ka rukom kaba bha eh ban pynkhuid ĩa kano kano ka um ban long dih, khlem da sngew-syier mynsiem. ka long ban da pynthnam shuwa ĩa ka. Ka jingpynthnam ĩa ka um ka pyniap lut ĩa ki khñiang kit jingpang baroh ba lah ban don ha ka.

Ha ri India jong ngi don kawei ka rukom ba ki pynkhuid ia ka um da kaba jiar ia ka ha ki khra. Saw tylli ki khra la pynshong uwei halor uwei kum ha ka dur. Ha uha hajrong eh la buh ia ka um ka ban jiar. Kane ka um ka jaw suki suki na ka thliw une u khra ha u khra uba ar. Ha une u khra uba ar don u rnga diengiap. Ka um ka jiar lyngba une u khra sha uba lai. Ha une pat don u shyiap bad ki mawrit. Na une u khra ka jaw ka um kaba khuid ha u khra uba ha trai ch.

Ngì dei ban sngewthuh shai kdar ba kane ka rukom jiar ka long tang ban pynsngur ia ka um jngut. Kam lah ban pynkhuid ia ka um na ki khniang jingpang kiba lah bau don ha ka. Lada ngi suba ba don khniang jingpang ngi dei ban da shet pynthnam pat ia kane ka um sngur ba kan long dih.

Jingkylli :-- Kaei ka rukom kaba bha tam ban pynkhuid ia ka um? Kumno ki jiar um ha ri India? Kane ka rukom ka lah ban pynkhuid ia ka um na ki khniang jingpang?

49.—KI JINGKILAN MET

Ka met ka donkam ki jingbám kiba bha ban tei ia ka. Nalor kine, ka donkam ruh ia ki jingpynkilan ia ki dohksah ba kin nang san nang heh. Ia kine la khot ki jingkilan met.

Haba ngi kilan met, ngi dei ban leh ia ki habár, ha ka jaka ba ngi lah ban ring mynsiem ia ka lyér khuid. Namar ryngkat bad ki jingkilan met, ngi dei ban ring bad pynhiar mynsiem jur. Kane ka iarap ban pynkhlañ ia ki dohksah shadem. Nalor kata, ka lyér khuid ka rung shapoh ki tor bad ka pynkhuid ia ka snam.

Ki jingkilan met ki pynmih ruh ia ka syep ka syar. Kane ka long kaba bha shibún, namar ryngkat bad ka syep ka mih ruh ka jakhla jong ka met. Ynda ngi la dep kilan met, ka met ka sngewtynnát da kumwei pat bad ngi bang ka bám ka di. Ngi dei ban bám ki jingbám kiba bha bad ba tei ia ka met haba ngi kilan met. Lym kumta ka met ka lah ban nang troin pynban da kine ki jingkilan met, ha ka jaka ba kan nangtei.

Don bún jait ki rukom kilan met. Don kito kiba pynkhih bad pynheb ia ki ksah khohwah. Don pat kiba pynkhlañ ia ki ksah kti. Kiwei pat ki tei ia ki ksah tyrpeng ne shadem bad kiwei pat ki pynkhlañ ia ka khlieh. Haba ngi kilan met ngim dei ban lah tang ia káwei ka rukom. Donkam ban leh ryntih ba ka jingtrei kan long ha baroh ki bynta ka met.

Lada ngim lah ban búđ thik ia ki rukom kilan met, ngi lah ban pynmlieñ ialade ha ki jingialehkai kum ka football, hockey, íahai, badminton. vollev-ball, jngi bad kiwei kiwei. Kine ruh ki long ki lád kiba bha oh ban tei ia ki met jong ngi.

KA
JINGTIP KYLLUM
BOOK I

August 1980 — 8,000

La shon ha Ri Khasi Press. Shillong.